

Universitatea Alexandru Ioan Cuza
Școala Doctorală de Teologie
Teologie Sistematică: Misiologie și Ecumenism

**Modele de educație religioasă în Uniunea
Europeană. Aspecte relevante pentru înțelegerea
misiunii Bisericii**

(Rezumat teză de doctorat)

Conducător științific

Pr. Prof. Dr. Gheorghe Petraru

Doctorandă:

Obreja Roxana Maria

Iași, 2022

Listă de abrevieri

CE - Consiliul Europei;

DRE/ DRC - Modelul denominațional (DRE) sau confesional (DRC);

ECD - Educație Cetățenească Democratică;

Ed. - Editura;

EDO - Educație pentru Drepturile Omului ;

EIBMBOR - Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române;

ER - Educație religioasă;

ERE - Modelul ecumenic de educație religioasă (ERE);

IRE - Modelul interreligios sau nonconfesional de educație religioasă (IRE);

IRNE - Rețeaua inovatoare de educație religioasă la nivel european: educare a diversității religioase;

KRL - ‘Knowledge of Christianity, Religions and Philosophies of Life’;

KRL - ‘Knowledge of Christianity, Religions and Philosophies of Life’;

KRLE - ‘Christianity, Religion, Philosophies of Life and Ethics’;

ODIHR - Office for Democratic Institutions and Human Rights;

OSCE - Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa;

PeTeR - Perspectives on Teaching Religion;

PSB - colecția Părinți și Scriitori Bisericești;

REDCo - Religia în educație. O contribuție la dialog sau un factor de conflict în transformarea societății lor în țările europene;

ReDi - Religion and Dialogue in Modern Society;

RLE Religion, Philosophies of Life and Ethics;

TFUE - Tratatul pentru Funcționarea Uniunii Europene;

TRES - Teaching Religion in a multicultural European Society;

UE - Uniunea Europeană.

Cuprins

Listă de abrevieri
3

Introducere: Pledoarie pentru o educație religioasă
6

Metode de cercetare
13

Preocupări până azi și contribuția personală
14

Concluziile cercetării
22

Cuprinsul lucrării in extenso
32

Bibliografie
37

INTRODUCERE

Argument: Pledoarie pentru o educație religioasă

Motivația de a cerceta tema educației religioase în alte spații decât cel românesc își are motivația în începutul activității didactice. Din primul an al carierei didactice, am manifestat un interes deosebit asupra modului în care se face educație religioasă în alte țări. M-au preocupat probleme, ce au în centru, pe de o parte, aportul și statutul educației religioase în viața adolescenților din alte țări iar, pe de altă parte, evoluția și importanța acordată acestui subiect. Prin lucrarea de față, cu titlul *Modele de educație religioasă în Uniunea Europeană. Aspecte relevante pentru înțelegerea misiunii Bisericii*, ne-am propus ca, în lumina în lumina teologiei creștine, să prezentăm cronologic și obiectiv modelele de educație religioasă, pași importanți pentru implementarea, menținerea și promovarea orei de religie, precum și statutul educației religioase în statele membre ale Uniunii Europene.

Alegerea reliefează nu doar însemnătatea și actualitatea temei propuse pentru acest demers științific, ci și rostul ei în cunoașterea și înțelegerea acesteia. Importanța și actualitatea temei are ca fundament schimbările importante care își fac simțită prezența din ce în ce mai mult într-o societate ce poartă amprenta reducerii dimensiunii spirituale a existenței prin propunerea unor surrogate care nu liniștesc adâncul ființei umane. O astfel de realitate, a cerut, și totodată, a impus o cercetare minuțioasă și o explicare din punct de vedere creștin ortodox a consecințelor exodului religiosului din inima societății. Teza de doctorat, este de o importanță covârșitoare, pentru că, în contextul zilelor noastre, este un subiect actual și provocator. De aceea considerăm că o teză de doctorat despre *Modele de educație religioasă în Uniunea Europeană. Aspecte relevante pentru înțelegere a misiunii*

Bisericii este utilă mai mult decât oricând. Este de o necesitate majoră. Dacă, în sensul general, educația este esențială, cu atât mai mult educația religioasă creștină este sine qua non. Fără îndoială că acest subiect, prin natura importanței și prin faptul că este foarte vast, poate fi abordat din mai multe unghiuri, de aceea această cercetare științifică nu este una exhaustivă. Scopul acestui demers științific este de a analiza minuțios importanța studierii educației religioase creștine, de a avea un cadru cât mai clar despre modelele și modul în care se studiază religia în statele membre ale Uniunii Europene.

În conjunctura modernă actuală, când societatea se pronunță din ce în ce mai mult pentru o existență în dimensiuni profane, are loc, de fapt, un proces de izolare¹, ce îngreunează abordarea unei teme precum educația religioasă în cadrul perimetrului școlar. Flourish Itula-Abumere, susține că, în prezent, educația religioasă în cadrul școlilor primare din Europa a progresat în sensul încurajării elevilor pentru dezvoltarea identității religioase². Educația religioasă are un rol cultural și social: „...prin cultură, spiritul depășește limita cunoașterii perceptibile (...) iar din punct de vedere social, omul este format în, prin și pentru comunitate...”³. Educația creștină, implică practici religioase, cum ar fi rugăciunea, îngrijirea semenilor, probleme legate de viață și de moarte, sau interpretarea pildelor religioase, înțelegerea adevărurilor de credință. În aceste practici, realitatea care ne înconjoară este legată de realitatea transcendentă a lui Dumnezeu⁴. Mesajul educației religioase este unul biblic, supracultural, mai sus de toate culturile, *above all cultures*- și se cuvine să fie înțeles de oameni trăind în propria lor moștenire și timp⁵.

¹ Itula-Abumere, FLOURISH, „*The Significance of Religious Education in Local Primary Schools (Specific reference to Christianity)*”, în: Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS), vol.6, Issue 6 (Jan.-Feb.) 2013), p 69.

² Itula-Abumere, FLOURISH, „*The Significance of Religious...*”, p. 69.

³ Pr. Prof. Univ. Dr. Sebastian ȘEBU, Prof. Monica OPRIȘ, Prof. Dorin OPRIȘ, *Metodica predării religiei*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2000, p. 22.

⁴ Itula-Abumere, FLOURISH, „*The Significance of Religious...*”, p. 69.

⁵ Paul G. HIEBERT, *Anthropological Insight for Missionaries*, Published by Baker Academic a division of Baker Publishing Group Grand Rapids, Michigan, 2008, p. 19.

Din perspectivă socio-culturală, prin educația religioasă se împlinește nevoia sondării vieții spirituale a omului și se urmărește susținerea elevilor în propășirea identității spirituale, oferindu-le, totodată, libertatea de a-și exprima conținuturile pe care și le însușesc cognitiv. Transpunerea reperelor morale scripturistice în cadrul vizunii sociale duce la certitudinea unei funcționalități normale și eficiente. Prin educația religioasă, se împlinește una dintre așteptările Bisericii lui Hristos, și anume militarea pentru un creștinism complet, în care se intersectează viața duhovnicească cu cea socială. Incoerența „...între duhovnicesc și social duce la eșecul educației religioase și implicit dăunează și misiunii Bisericii”⁶. Educația religioasă creștină constituie soluția pentru vindecarea ființei umane, care deseori este sfâșiată de păcat. Trăim într-o lume care are pretenția emancipării, o lume care acceptă tot felul de oportunități, o societate în care este loc pentru *homo ludens*, *homo economicus*, *homo sentimentalis*, pentru amatorul de jocuri de noroc, pentru hedonist⁷. Marea încercare a tinerilor din zilele noastre este dată de credința în cele ce se văd și se pot pipăi⁸. Într-o astfel de lume, deducem că scade din ce în ce mai mult interesul pentru desăvârșirea spirituală, pentru mântuire, că nu există loc pentru binele sfânt, pentru frumosul sacru. Având ca reper acest indicator, credem că se impune o redimensionare a educației religioase. În această direcție, Vasile Timiș afirmă următoarele : „...cei implicați în mod direct în formarea caracterului copiilor prin educația religioasă au drept obiectiv redescoperirea dimensiunii sacramentale a formării caracterului și personalității”⁹.

Profesorul Constantin Cucuș precizează că, în viața duhovnicească, baza sentimentelor religioase și a conștiinței religioase stă în străbaterea etapelor de dezvoltare psiho-somatică, iar aceste experiențe au o coloratură diferită. Formarea conștiinței religioase implică trecerea prin anumite etape, în care chestiunile fundamentale ale omului sunt receptate și primesc rezolvări unice, deoarece

⁶ Valer BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană*, PUC, Cluj-Napoca, 2002, p. 121.

⁷ Vasile TIMIȘ, *Misiunea Bisericii și Educația. Atitudini. Convergențe. Perspective*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, pp. 29-30.

⁸ Pr. Lect. Dr., Simion TEODORAN, *Biserica și tineretul. Problemele morale ale tinerilor de azi și soluțiile lor din perspectivă creștină*, în *Pastorație și misiune în Biserica Ortodoxă*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați 2001, p. 185.

⁹ Vasile TIMIȘ, *Misiunea Bisericii și Educația...*, p. 43.

existența presupune un perpetuu schimb cu mediul ambiant: „Conștiința religioasă a individului se formează ca orice formă de conduită umană. Identitatea religioasă a omului ține de conținuturile concrete ale experiențelor curente, de urmele lăsate de transformările biografiei sale”.¹⁰

Scopul educației, în general, este realizarea caracterului și personalității omului, personalitate care se definește prin spirit de inițiativă și de libertate. Educația religioasă adaugă un element indispensabil, *principiul întrepătrunderii*: omul cheamă harul lui Dumnezeu. Dacă lipsește sau nu este chemat ajutorul lui Dumnezeu, împlinirea idealului educației creștine este irealizabil. Acest soclu în actul paideutic creștin este mărturisit de Educatorul desăvârșit, de Însuși Mântuitorul: „...Precum mlădița nu poate să aducă roadă de la sine, de nu rămâne în viță, tot așa nici voi dacă nu rămâneți în Mine. Eu sunt viță, voi sunteți mlădițele. Cel ce rămâne în Mine și Eu în el, acela aduce roadă multă, căci fără Mine nu puteți face nimic” (Ioan 15,4-5).

Prin orele de religie prezente în instituțiile școlare europene, este favorizată întărirea legăturii dintre Școală și Biserică, dintre credință și educație. Rolul formativ al educației religioase se evidențiază prin faptul că îl implică pe cel educat în viața activă și socială a comunității¹¹. Un avantaj pe care educația religioasă îl aduce școlilor este acela că, prin orele de religie, se restaurează integritatea rațiunii, demnitatea și responsabilitatea elevilor¹². Scopul educației religioase este și acela de a redefini umanismul prin prisma libertății și responsabilității față de sine, față de comunitate și față de istorie¹³. Vasile Timiș spune că unul dintre efectele educației religioase este și acela de a atenua din unilateralitatea deplasării spre raționalitatea sau pragmatismele exacerbate¹⁴. Prin educația religioasă, se asigură un sens al vieții credincioșilor, o direcție și un mod de a trăi, o viziune care nu se încadrează exclusiv

¹⁰ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Conținut și forme de dezvoltare*, Editura Didactică și Pedagogică, București 1991, p. 136;

¹¹Lect. dr. Carmen BOLOCAN, „*Treptele formale sau momentele logico-psihologice ale lecției cu aplicare în învățământul religios*”, în: *Pastorație și misiune în Biserica Ortodoxă*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați 2001, p. 235.

¹² Vasile TIMIȘ, *Misiunea Bisericii și Educația...*, p. 54.

¹³ Lect. dr. Carmen BOLOCAN, „*Treptele formale sau momentele...*”, p. 235.

¹⁴ Vasile TIMIȘ, *Misiunea Bisericii și Educația...*, p. 55;

în realitatea imediatului faptic: „Se poate observa că oamenii care trăiesc numai pentru scopuri de perspectivă scurtă trăiesc greșit și, până la urmă, trebuie să se confrunte cu prostia unei rastfel de orientări în viață (...). În cele din urmă, ei ajung la punctul în care trebuie să recunoască împreună cu Ecclesiastul «Tot ce am făcut este deșertăciune»”¹⁵. Astfel, Biserica lui Hristos lucrează în lume în calitate de partener al altor instituții și are scop transfigurarea lumii prin harul divin, însă pentru aceasta este nevoie și de aportul nostru¹⁶ pentru că misiunea Bisericii nu este o responsabilitate individuală, este sarcina Bisericii ca întreg¹⁷.

Educația religioasă făcută într-un spațiu instituțional, precum școala, este o șansă pentru societate și pentru Biserică. Este o oportunitate și pentru Școală, în sensul că, prin intermediul orelor de religie, actul educativ devine un act de responsabilitate¹⁸, implică reflecția în conștiință a valorilor religioase, formarea atitudinilor și a obiceiurilor¹⁹, educația este o adevărată teologie²⁰. În actul instructiv-educativ, educația creștină este un inițiator puternic al adevărului, al cinstei, al atitudinii față de tot ce ne înconjoară – îngrijirea mediului. Printr-o astfel de educație, se urmărește și dezvoltarea, înțelegerea cunoștințelor altor culturi religioase și sisteme de credință²¹. Orele de religie duc la cimentarea propriei identități spirituale, contribuie la familiarizarea tinerilor cu limbajul Sfintei Scripturi și se atinge țelul Bisericii: desăvârșirea persoanei. Privitor la acest aspect, Vasile Timiș spune că dezideratul Bisericii de transfigurare a persoanei, de îndumnezeire a ei, nu se poate împlini într-un mod claustrat, de factură ezoterică, elitistă²², ci în comuniune desăvârșită cu celelalte persoane, cu celelalte mădulare ale Bisericii.

¹⁵ Lect. dr. Carmen BOLOCAN, „*Treptele formale sau momentele...*”, p. 37.

¹⁶ Vasile TIMIȘ, *Misiunea Bisericii și Educația...*, p. 54.

¹⁷ Paul G. HIEBERT, *Anthropological Insight for Missinaries*, p.19.

¹⁸ Vasile TIMIȘ, *Misiunea Bisericii și Educația...*, p.9.

¹⁹ Irina, HORGA, „*Educația religioasă între descriptivism și acțiune*”, în: OPRIȘ Dorin, OPRIȘ Monica, *Metode active de predare învățare. Modele și aplicații la religie*, Editura Sf. Mina, Iași, 2008, p. 7;

²⁰ Ideea este enunțată de Părintele Profesor Gheorghe Petraru în cadrul unei întâlniri cu studenții doctoranzi.

²¹ Itula-Abumere, FLOURISH, „*The Significance of Religious...*”, p. 69.

²² Vasile TIMIȘ, *Misiunea Bisericii și Educația...*, p. 10.

În favoarea realizării educației religioase instituționalizate, profesorul Constantin Cucuș ne aduce la cunoștință o paletă variată de argumente. Acestea sunt izvodite dintr-o minte pricepută și constituie repere indispensabile în actul instructiv-educativ din cadrul orelor de religie. Școala pregătește sistematic individul în perspectivă intelectuală, morală, civică, estetică, igienică, componenta religioasă se află într-un raport de continuitate și complementaritate acestea²³. În următoarele rânduri, vom enumera și detalia argumentele pe care le aduce profesorul Constantin Cucuș:

1. Primul *argument* este cel *cultural*. Religia este o formă de manifestare a dimensiunii spirituale a existenței umane și merită să fie cunoscută de către subiecții educației. O persoană este culturală prin cunoașterea propriilor referințe spirituale, mai mult decât atât, este necesară și cunoașterea referințelor religioase ale persoanelor lângă care conviețuim. De asemenea, ne putem numi persoane culturale prin cunoașterea istoriei credințelor și religiilor. Cunoașterea propriului sistem de valori este, de facto, o modalitate de securizare culturală. Respectarea alterității este și ea foarte importantă. Cele mai bune producții culturale își au obârșia în izvoarele credinței creștine: Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție²⁴.

2. Un alt considerent pentru rolul educației religioase este *argumentul psihologic*: educația religioasă este o chemare la cunoașterea propriei persoane, oferă un prilej de fortificare interioară, de descoperire a idealurilor, de reconvertire a persoanei spre lumea valorilor absolute²⁵.

3. *Argumentul etic*: face referire la realitatea faptului că nu avem cum să ocolim constatarea că, în societatea zilelor noastre, asistăm la o criză a valorilor și a reperelor morale. Tocmai din aceste motive educația religioasă creștină constituie un suflu nou²⁶, undă ce are consecințe în relația cu propria persoană, cu semenii și, nu în ultimul rând, cu Dumnezeu.

²³ Constantin CUCUȘ, *Educația religioasă. Repere...*, p. 15.

²⁴ Constantin CUCUȘ, *Educația religioasă. Repere...*, p. 15.

²⁵ Constantin CUCUȘ, *Educația religioasă. Repere...*, p. 15; pp. 15-16.

²⁶ Constantin CUCUȘ, *Educația religioasă. Repere...*, p. 16.

4. *Argumentul sociologic*: este definit de capacitatea de a aduce oamenii laolaltă, de a crea legături durabile, de a solidariza și a cimenta unitatea comunitară. Faptul că o comunitate îmbrățișează valori religioase comune exprimate liber²⁷ este definitoriu în primirea identității și apartenenței religioase. Astfel, putem spune că religia este un flux spiritual integrator cu o formă discretă de unitate asupra dimensiunii sociale a existenței umane.

5. *Argumentul istoric*: Fiecare spațiu, românesc sau european, poartă amprenta credinței, motiv de închegare și de perpetuare a unui neam. De exemplu, în țara noastră, creștinismul s-a suprapus procesului de formare a poporului român, fiind și un factor de perpetuare și continuitate culturală și socială. Cultura românească a izvorât de sub tiparul mănăstirilor sau pe lângă biserici. De netăgăduit este și aportul clericilor de diferite confesiuni în marile evenimente istorice care au reminiscențe în istorie până în zilele noastre²⁸.

6. *Argumentul ecumenic*: prin educația religioasă (făcută autentic) se dezvoltă capacitatea de a înțelege și a accepta pe aproapele. Semenul nostru, de orice naționalitate, religie sau cultură nu mai este văzut ca un „posibil pericol” spre care ne îndreptăm arma sau scutul. Dialogul interconfesional este de dorit și benefic. Acesta se poate face doar între persoane bine situate religios, instruite suficient, în cunoștință de cauză în ceea ce privește credința proprie și alte religii sau confesiuni²⁹.

7. *Argumentul teologic*: are ca temelie porunca dată de Mântuitorul după învierea Sa: „Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. Amin” (Matei 28, 19-20). Fiecare ființă umană este chemată să fie părtașă la viața lui Dumnezeu și dacă acest ideal nu este experimentat, atunci prin educația religioasă ne revine datoria de a-l îndrepta spre Dumnezeu pe cel ce este în afara Casei Lui. Pentru aceasta este nevoie să se folosească orice perimetru, inclusiv cel școlar.³⁰

²⁷ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere...*, p. 16.

²⁸ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere...*, p. 16.

²⁹ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere...*, p. 17.

³⁰ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere...*, p. 17.

8. *Argumentul pedagogic*: Inițierea religioasă înseamnă, de fapt, educația în această direcție prin dezvoltarea potențialului de a spori educația și a o continua individual. Educația religioasă făcută în școală este doar o fereastră pentru progres și pentru o perfecționare continuă din punct de vedere moral, intelectual, estetic, civic³¹. Partea pe care nu o poate face educatorul desemnat pentru aceasta, rămâne la libera alegere a celui educat dacă va continua prin eforturi proprii și prin chemarea harului divin.

Argumentele enunțate mai sus constituie un eșafodaj pentru proiectul nostru de cercetare deoarece acestea sunt valabile atât în spațiul românesc, cât și în cel al țărilor care fac parte din Uniunea Europeană.

Elementele reliefate în elaborarea tezei sunt: dimensiuni și viziuni în educația religioasă creștină, statutul religios al Uniunii Europene, relațiile Biserică-Stat și relațiile școală-religie în Uniunea Europeană. Un alt aspect avut în vedere pe parcursul elaborării tezei face referire la impactul secularizării asupra educației religioase în școlile publice din Uniunea Europeană.

Prin analiza studiilor referitoare la statutul orei de religie în Uniunea Europeană, prin acest proiect de cercetare ne propunem să evidențiem modelele în abordarea educației religioase, aportul și importanța educației religioase în statele membre ale Uniunii Europene.

Perioada și etape de cercetare

Programarea cronologică a etapelor de realizare a cercetării între anii 2017-2022:

1. Realizarea planului tezei pe baza resurselor bibliografice (2017-2018);
2. Cercetarea aplicată pentru referatele ce au fost susținute în cadrul comisiei de îndrumare (2017-2020);
3. Parcurgerea resurselor bibliografice propuse în proiectul de cercetare prezentat la sfârșitul primului an (2018-2022);

³¹ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere...*, p. 17.

4. Efectuarea unui stagiu de cercetare în străinătate , Universitatea de Est din Finlanda, în Joensuu, pentru documentarea la zi în ceea ce privește Educația religioasă în Uniunea Europeană (mai-august 2019);

5. Scrierea propriu - zisă a tezei de doctorat (2018-2022);

6. Prezentarea lucrării în cazul comisiei de îndrumare (2022);

7. Susținerea publică a lucrării de doctorat (septembrie 2022);

Metode de cercetare

Obiectivul principal al proiectului de față este de a prezenta modul în care se face educație religioasă în Uniunea Europeană și despre rolul educației religioase în viața tinerilor, folosind metode adecvate. Rigorarea științifică și tratarea unei astfel de teme impune folosirea unor norme și metode în elaborarea lucrărilor de specialitate. Conceptul *metodă* își are obârșia în limba greacă (*μετα* și *ὁδός* = cale³²) și are înțelesul de cale sau drum parcurs pentru atingerea unui anumit scop.

Având ca indicator cercetarea științifică interdisciplinară, am folosit metode specifice de cercetare științifică: metoda istorică și metoda comparativă.

Metoda istorică: prin această metodă de cercetare, ne-am propus o investigare asupra contextului istoric, cultural, social și, în paralel, și cel politic care a marcat importanța și statutul modelelor educației religioase în Uniunea Europeană.

Metoda comparativă: este necesară pentru a reliefa, pe de o parte, asemănările, iar pe de altă parte, deosebirile asupra modului în care se face educație religioasă în diferite țări ale Uniunii Europene. Prin această metodă de cercetare științifică, ne-am propus să prezentăm o analiză sistemică a tipurilor de educație din Uniunea Europeană, o cercetare organizată asupra modelelor de educație și a modelelor de educație religioasă din Uniunea Europeană, a valorilor, a particularităților și a obiectivelor educației religioase din sistemul de învățământ european.

³²Gh. BADEA, *Dicționar grec-român și român-grec al celor trei sfinte și dumnezeiești Liturghii*, Editura Doxologia, 2009, p. 193.

Preocupări până azi și contribuția personală

Cercetarea în domeniul educației religioase se află într-o permanentă dinamică. Această temă a stârnit interes atât la nivel național, cât și pe plan internațional. La nivel național, printre cercetătorii de referință în domeniul educației religioase, menționăm aportul profesorului Constantin Cucuș (*Educația religioasă. Repere teoretice și metodice; Educația religioasă. Conținut și forme de dezvoltare*), pe cel al profesorului universitar Carmen – Maria Bolocan (cărțile: *Sfintele Evanghelii. Modele pedagogice, Principii didactice în Sfintele Evanghelii; Catehetica și didactica Religiei. Interferențe și deosebiri*; studiile: *Educația religioasă, dimensiune a educației integrale; Pedagogia lui Hristos reliefată de Clement Alexandrinul în lucrarea "Pedagogul" – o perspectivă contemporană; Treptele formale sau momentele logico-psihologice ale lecției cu aplicare în învățământul religios*). Consemnez și alte cercetări remarcabile din spațiul românesc, folosite în conturarea teoretică a prezentului proiect: Șebu Sebastian; Opreș Monica; Opreș Dorin (coordonatori) : (*Metodica predării religiei*); Opreș Monica (*Religie, Morală, Educație. Perspective teologice și pedagogice; Demersuri investigative pentru educația religioasă*); Opreș Dorin (*Demersuri creștine ale pedagogiei moderne*); Timiș Vasile (*Misiunea Bisericii și Educația. Atitudini. Convergențe. Perspective; Religia în școală. Valențe eclesiale, educaționale și sociale*); Benga Cristina (*Idealul educațional în pedagogia creștină. Clement din Alexandria. Sfântul Ioan Gură de Aur. Fericitul Augustin*); Ciucureanu Monica, Velea Simona (coordonatori): (*Educația moral-religioasă în sistemul de educație din România*).

Scrierile de specialitate despre educația religioasă în Uniunea Europeană sunt înrâurite de contextul cultural, de peisajul pluralismului religios și de cel al multiculturalității. Literatura de specialitate despre această temă este diversificată și foarte bogată în spațiul european și incompletă în spațiul românesc. În România, cercetarea despre statutul orei de religie și despre modul în care se face educație religioasă în Uniunea Europeană este în etapa de început. Amintesc câteva titluri referitoare la cele spuse anterior: Holbea Gheorghe, Opreș Dorin, Opreș Monica, Jambore George (*Apostolat educațional. Ora de religie – cunoaștere și devenire*

spirituală); Reprezentanța Patriarhiei Române – Bruxelles (editor), *Studiul Religiei în Școlile publice din Statele Uniunii Europene*; Carp Radu (*La religions: dans le sphère publique ou en dehors ? Éléments d'un possible débat sur le modèle proposé par Jürgen Habermas ; Miza unei dezbateri: biserici / confesiuni și Europa unită; Necesitatea unei reprezentanțe permanente a Bisericii Ortodoxe Române pe lângă instituțiile europene; Autonomia religiilor: avem nevoie cu adevărat de un cadru unitar? Iluzia folosirii drepturilor omului ca arbitru între cultură și religie; Cât de diferite sunt modelele naționale privind studiul religiei în Europa? Cadrul normativ, perspectiva comparată și jurisprudența Curții Constituționale*). În rândul bibliografiei principale, menționez aleatoriu titlurile relevante pe plan internațional, cercetări științifice de referință în ceea ce privește educația religioasă în statele membre ale Uniunii Europene: Alberts Wanda, (*Integrative religious education in Europe: a study-of-religions approach*); Autonomia școlară în Europa. Politici și măsuri, traducere de către Cristina Pârvu; Dillon Michele, *Handbook of the sociology of religion*; Doe Norman, *Law and Religion in Europe. A Comparative Introduction*; Dubois Pauline, (*Laïcité, école, fait religieux : de la guerre scolaire d'hier aux débats d'aujourd'hui. Perspectives historiques et didactiques de 1870 à nos jours*); Foret François, Itçaine Xabier, (*Dieu loin de Bruxelles. L'eupéanisation informelle du religieux; L'espace public européen à l'épreuve du religieux, Institut d'études européennes*) ; Franke Leni, Partick Loobuyck (Eds.) : (*Religious education in a plural, secularized society. A paradigm shift*) ; Jackson Robert, Siebren Miedema, Wolfram Weisse, Jean-Paul Willaime (editori): (*Religion and education in Europe, Developments, Contexts and Debates*); Jansen Willy, Notermans Catrien (editori): (*Gender, nation an religion in european pilgrimage*); Kieran Patricia și Hession Anne (editori): (*Exploring Religious Education: Catholic Religious Education in an Intercultural Europe*); Kuyk Elza, Jensen Roger, Lankshear David, Loh Manna Elisabeth și Schreiner Peter (editori): (*Religious Education in Europe. Situation and current trends in schools*); Lahnemann Johannes și Schreiner Peter (editori): (*Interreligious and Values Education in Europe. Map and Handbook*); Luce Pépin, (*Teaching about religions in european school systems: Policy issues and trends*); Marian de Souza, Gloria Durka, Kathelen Engerbreston, Robert Jackson, Andrew Mc Grady (editori): (*International Handbook of the religious, moral and spiritual dimension in education*); Miedema Siebren (ed.): (*Religious Education as Encounter. A Tribute to John M. Hull, Religious Diversity*

and Education in Europe); Pépin Luce (*L'enseignement relatif aux religions dans les systemes scolaire europeens, Edide réalisée dans le cadre de l'initiative „Religion et democratie en Europe“*); Plugaru Liviu, Pavalache Marinela (coordonatori): (*Educație interculturală*); Pollack Detlef, Olson Daniel V. A. (editori): (*The role of religion in modern societies*); Schreiner Peter, Kraft Friedhelm, Wright Andrew (editori): (*Good Practice in Religious Education in Europe. Examples and Perspectives of Primary Schools*); Willaime Jean-Paul și Severine Mathieu (editori): (*Des maîtres et des dieux - Ecoles et religions en Europe*); Ojică Alexandru, Iulia Badea – Guéritee (Coord): (*Dialogul religiilor într-o Europă unită*); Hunter-Henin Myriam (Law, religious freedoms and education in Europe).

În pofida numărului restrâns de publicații de specialitate în spațiul ortodox, am reușit, în perioada stagiului de cercetare din Finlanda, să găsim o bibliografie bogată, cărți, studii și articole aparținând revistelor europene. Dintre cele mai importante articole și studii în acest sens, enumeră câteva: Alexiadou Nafsika, *United in diversity? The place of religion in State Education in Europe and Greece*, în: *European Educational Research Journal*; Andersen Karen, *Irish secularization and religious identities: evidence of an emerging new Catholic habitus*, în *Social Compass*; Annichino Pasquale, *Laïcité as civil religion: an italian american perspective*, în: *The George Wasington International Law Review*; Bullivant Stephen; Lee Louis, *Interdisciplinary Studies of Non-religion and Secularity: The State of the Union*, în: *Journal of Contemporary Religion*; Davie Grace, *Religion in 21 st- century Europe: framing the debate*, în *Irish Theological Quarterly*; Davie Grace, *Religion in Europe in the 21st Century: The Factors to Take into Account*, în: *European Journal of Sociology*; Davie Grace, *Religion in Modern Britain: changing sociological assumptions*, în *Sociology*; etc.

Contribuția personală, prin această teză de doctorat, ea este dată de faptul că, din câte știm, până la momentul de față este pentru prima dată când se inițiază o teză de doctorat care are ca temă *Modele de educație religioasă în Uniunea Europeană. Aspecte relevante pentru înțelegerea misiunii Bisericii*. Pentru că tema cercetării educației religioase poate părea perimată în cazul limitării la spațiul românesc, am propus pentru cercetarea de față referiri concrete actuale despre modul în care se

face educația religioasă, despre statutul, finalitățile, orei de religie în statele membre ale Uniunii Europene.

Primul capitol are scopul de a ne familiariza cu delimitările conceptuale, definițiile referitoare la conceptul de educație, cu precădere la cel de educație religioasă. Pornind din înțelegerea fenomenului educativ drept relație interpersonală, educația primește semnificația unei funcții exclusiv umane, iar puterea ei se bazează pe posibilitatea pe care o are în modelarea sufletului: „Educația exprimă o funcție exclusiv umană și de natură pur spirituală. Ca acțiune, educația pornește de la o persoană, se îndreaptă spre alta și spre multe altele sau mai exact spre formarea altei persoane. Puterea ei se întemeiază numai pe latura spirituală din om, care constituie, de fapt, proprietatea exclusivă a omului și premiza demnității acestuia”³³.

În *cel de-al doilea capitol* abordăm tipurile de educație aflate în apropierea educației religioase (educație etică, morală, pentru cetățenie democratică, interculturală și multiculturală). Un detaliu foarte important, pe care dorim să-l aducem în fața cititorului este dat de faptul că se impune cercetarea și înțelegerea contextului european, a tendințelor de a transfera ER în spațiul unui „*civism religios*”. Încercările de a schimba educația religioasă cu celelalte tipuri de educație, ne-a determinat să comunicăm perspectiva creștină asupra acestor tendințe. Credem că înlocuirea ER cu celelalte tipuri de educație nu reprezintă soluția pentru dificultățile pe care le întâmpină ora de religie în spațiul european. Educația religioasă constituie acțiunea specific umană pe care educatorul o desfășoară pentru dezvoltarea religiozității elevului, pe baza unor principii și cu ajutorul unor metode și mijloace specifice³⁴. Idealul educației creștine se identifică cu idealul evanghelic al împărăției lui Dumnezeu, care nu se poate înfăptui decât prin: „educație și instrucție, prin moralizarea, înnobilarea și desăvârșirea oamenilor³⁵, și aceasta presupune o strădanie ce are la bază faptul că omul este perfectibil și educabil”³⁶. O mare responsabilitate revine educatorului, este una cu totul specială, prin faptul că educația reprezintă o acțiune creatoare ce-și propune perfecționarea intelectuală și

³³ Dumitru RADU, *Idealul educației creștine*, în: *Îndrumări metodologice și didactice pentru predarea religiei în școală*, Editura IBMBOR, București, 1990, p. 26.

³⁴ Dorin OPRIȘ, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne*, ediția a II-a, Editura Sf. Mina, Iași 2010, p. 32.

³⁵ Dorin OPRIȘ, *Dimensiuni creștine...*, p. 32.

³⁶ Ilarion V. FELEA, *Religia culturii*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, Arad, 1994, p. 254.

spirituală a omului, printr-un demers teandric: „Educația religioasă creștină este posibilă numai dacă Hristos însuși este primit în sufletul omului și dacă acest suflet lucrează împreună cu Hristos la mântuirea sa”³⁷. Aceasta înseamnă că fără apelarea la ajutorul lui Dumnezeu, demersul educativ religios nu poate să se împlinească.

Ajungem la *cel de-al treilea capitol* al tezei de doctorat, care are două părți. În prima parte dezvoltăm aspecte legate despre temeliile creștine ale educației, prezentăm o analiză comparată între obiectivele ER în context european și cele ale educației creștine. Prin educația creștină se urmărește un proces complex al dezvoltării religiozității la copii sau adulți. Scopul este desăvârșirea omului printr-un profil moral-creștin și prin practicarea virtuților ca expresie a împlinirii libertății și responsabilității umane³⁸. În ce de-a doua parte a acestui capitol prezentăm într-un mod sistematizat aspecte legate de standardele ER, modul de organizare și statutul discipline în Uniunea Europeană. Aceste trei aspecte sunt determinate de contextul național al fiecărei țări.

În a doua jumătate a tezei de doctorat, la *cel de-al patrulea capitol*, aducem în fața cititorului aspecte necunoscute în spațiul românesc. Acestea fac referire la *Cadrele normative, demersurile, instrumentele juridice, proiectele pe care statele membre UE le folosesc pentru asigurarea prezenței studiului religiei în școlile publice*. Într-un subcapitol am făcut cunoscute câteva opinii despre contribuția religiei în învățământul european, dacă ER participă la dialog sau constituie un posibil factor de conflict. Având acces la cele mai recente studii și cercetări de specialitate, descoperim că proiectul RECO (*Religia în educația europeană: O contribuție la un dialog sau un factor de conflict?*) a fost inițiat de Comisia Europeană cu scopul de a examina posibilitățile în care cetățenii Europei care provin din diferite medii culturale și religioase pot să conviețuiască, iar referitor la educația religioasă, cum poate să fie aceasta predată în sălile de clasă.

³⁷ Dumitru CĂLUGĂRU, *Catehetica*, Editura IBMBOR, București, 1984, p. 83.

³⁸ Pr. Gheorghe POPA, *Introducere în teologia morală. Principii și concepte generale*, Editura Trinitas, Iași, 2003, pp. 149, 152-153; †MLADIN, Mitropolit Dr. Nicolae; Prof. Diac. Dr. Orest BUCEVSCHI, Prof. Dr. Constantin PAVEL, Pr. Diac. Dr. Ioan ZĂGREAN, *Teologia Morală Ortodoxă, pentru facultățile de Teologie, vol. I*, Tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Părinte Anrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003, p. 377; Sfântul Nectarie de la Eghina, *Morala creștină, opere complete 4*, Traducere din neogreacă de Laura Enache, Studiu introductiv de Constantin I. Cornarachi, tradus în limba română de Diana Cărbunean, carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2013, pp.114-115.

Cel *de-al cincilea capitol* se intitulează *Modele de educație religioasă în Uniunea europeană*, face parte din nucleul prezentei lucrări. Acesta debutează cu modelele de predare a educației religioase. Când cercetăm despre ER în statele membre ale Uniunii Europene constatăm că fenomenul religios este influențat, definit, mai corect spus în permanență regândit datorită unui cumul de factori istorici, culturali sociali, politici, economici. Tocmai din aceste considerente, a vorbi despre studiul religiei din perspectiva unei singure abordări este aproape imposibil. În context european, ora de religie comportă o paradigmă ce merge în trei direcții diferite: adogmatică, dogmatică și antidogmatică. Cea de-a doua parte a capitolului prezintă *modelele de predarea religiei în statele din Uniunea Europeană*. Prin el, am încercat să conturăm cele mai întâlnite modele, care merg în trei direcții diferite: confesională sau denominațională, ecumenică și interreligioasă sau nonconfesională.

În această etapă am fost nevoiți să recunoaștem limitele pe care le-am întâlnit, date de necunoașterea unor limbi străine, a limbilor oficiale ale statelor UE. De exemplu, au fost situații în care am avut șansa să acceseăm baze de date cu reviste și studii de specialitate, o bibliografie foarte bogată în limba germană, finlandeză sau greacă, însă necunoașterea acestor limbi străine ne-au limitat cercetarea într-o anumită măsură. Această realitate a constituit și o piedică în accesul la documente școlare, manuale, programe școlare, scrise în limbile oficiale ale țărilor europene. Dacă într-o primă etapă ne-am propus să avem în vedere și aplicabilitatea modelelor de ER, atunci când am întâlnit dificultățile menționate mai sus, am fost nevoiți să ne reorganizăm și să ajungem la forma pe care o avem acum în această teză de doctorat. În acest capitol am folosit foarte mult metoda istorică de cercetare științifică, am prezentat cadre și contexte legale, am vorbit despre etapele importante și, în același timp, ne-am folosit și de metoda comparativă, prin care, atunci când a fost cazul, am făcut paralele între modelele de educație religioasă întâlnite.

Demersul din cadrul acestei părți a urmărit următoarele aspecte: modul de organizare, statutul disciplinei, modele conturate de cadre normative, etapele importante din țările despre care am aprofundat. Structura abordărilor ER în clasificări distincte de modele și exemple ne-a ajutat să identificăm o serie de coordonate ce ne prezintă varietatea situațiilor concrete în țările europene. Atunci când dorim să aprofundăm despre modul în care se desfășoară ora de religie în

spațiul Uniunii Europene este nevoie să avem ca element de referință atât evaluarea cât și restructurarea educației religioase într-un anumit sistem de învățământ. Noi ne-am propus să prezentăm aspecte pozitive, în același timp și punctele critice ale diferitelor modele de abordare, și să evidențiem faptul că în context european nu există un singur model pentru predarea religiei. Statutul, organizarea și dezvoltarea unui plan curricular nu reprezintă o alegere teoretică, acestea depind de o mulțime de factori contextuali, pe care i-am analizat și am luat în considerare pe parcursul lucrării.

În *ultimul capitol*, avem în vedere cea de-a doua parte a titlului tezei de doctorat: înțelegerea *misiunii Bisericii lui Hristos* în Uniunea Europeană. De la începutul capitolului ne-am propus să explicăm *noțiunile de misiune și biserică*, apoi să prezentăm *temeiurile biblice, scopul misiunii Bisericii lui Hristos, faptul că modelul misiunii Bisericii este dat de Sfânta Treime*. Prima parte a acestui capitol se încheie prin *sublinierea demnității pe care omul o are în misiunea Bisericii Fiului lui Dumnezeu*. Cea de-a doua parte ne oferă o *imagine clară asupra aspectelor relevante ale misiunii Bisericii într-o Uniune Europeană dominată de secularizare și modernizare*. Astfel, am abordat tema *creștinii ca soluție pentru criza Europei contemporane*, apoi am încercat să clarificăm aspecte legate de *fenomenul ieșirii din religie și întoarcerea creștinii în sfera publică*. am prezentat detalii legate de *provocările misiunii Bisericii lui Hristos*, faptul că *misiunea Bisericii Fiului lui Dumnezeu se realizează prin comunitățile parohiale, prin ora de religie - vector al misiunii Bisericii și prin faptul că profesorul de religie este liant între școală, parohie și societate*.

Educația creștină urmărește să facă din sufletul copiilor în templu împărătesc, să poată deveni casă a lui Dumnezeu. Copiii sunt tot ceea ce putem avea mai prețios în această lume, de aceea răspunderea pe care o avem pentru creșterea și educația lor este foarte mare. În acest sens cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur sunt actuale mai mult decât oricând: „Copiii sunt precum ceara moale, sau precum perla abia scoasă din cochilie, precum pictura sau sculptura. Noi devenim artiști, creând locuitorii Împărăției Cerești. Sufletul unui copil este cetatea și templul lui Dumnezeu, de aceea

construirea ei, de la temelie până la tavan, trebuie să se facă cu cea mai mare grijă și atenție³⁹.

Concluzii

³⁹ Sfântul Ioan GURĂ DE AUR, *Părinții și educarea copiilor*, carte tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Galaction episcopul Alexandriei și Teleormanului, Editura Agapis, București, 2010, pp. 3-4, 17, 22, 38.

Biserica lui Hristos contribuie la realizarea păcii în lume, ea trăiește în această lume dar „*nu este din lumea aceasta*” (Ioan 17,11), ea este laboratorul sfințirii și icoana împărăției lui Dumnezeu. Biserica este deținătoarea izvoarelor harului lui Dumnezeu, prin misiunea ei, ajută societatea să redescopere valorile soteriologice ale Cuvântului lui Dumnezeu.

Lucrarea intitulată *Modele de educație religioasă în Uniunea Europeană. Aspecte relevante pentru înțelegerea misiunii Bisericii azi* a avut ca prim scop o serie de argumente fundamentate pe învățăturile Bisericii lui Hristos și pe principiile pedagogiei creștine care ne spun că scopul educației are în vedere realizarea caracterului și personalitatea omului, personalitatea fiind definită sub dinamica inițiativei și a libertății. Educația religioasă creștină este impregnată de o componentă indispensabilă, de principiul întrepătrunderii - omul își desfășoară existența la umbra harului lui Dumnezeu. Fără chemarea ajutorului lui Dumnezeu, imperativul idealului educației creștine și misiunea Bisericii sunt imposibil de realizat. Prin orele de religie prezente în învățământul european este menținută vie legătura dintre Biserică și Școală. Scopul educației religioase creștine este acela de a aduce școlilor un plus de calitate pentru că, prin educația creștină, se restaurează demnitatea persoanei umane, copiii sunt feriți de un pragmatism exagerat. Prin prezența orei de religie în instituțiile de învățământ, se asigură un sens și o anumită direcție de a trăi. Biserica lui Hristos, în raport cu alte instituții se află în relație de parteneriat, pentru că ea lucrează în lume cu scopul de a o sfinți prin harul lui Dumnezeu. Pentru ca acest scop să se împlinească, este nevoie de sinergie, de o împreună lucrare, de aportul nostru, pentru că finalitățile educației religioase și ale misiunii Bisericii lui Hristos nu au o viziune separată sau o responsabilitate individuală, ci amândouă fac parte din misiunea Bisericii ca întreg.

În conjunctura modernă actuală, când lumea tinde să își exprime tot mai mult existența în dimensiuni profane, lipsită de seva bucuriei credinței creștine, rolul educației religioase și misiunea Bisericii lui Hristos, prin tot ceea ce fac și deprind, este dat de menirea pe care o au, și anume să îi ajute pe copii, pe tineri, pe oamenii toți până la urmă, să evite drumul spinos al secularizării, iar în cazul în care aceștia deja au pășit pe el, să îi ajute pe oameni să redescopere chipul evanghelic al lui Hristos în ei și în și prin Biserica Sa. Educația religioasă creștină, prin finalitățile pe

care le are, se află în relație de complementaritate cu misiunea Bisericii. Un aspect relevant este dat de faptul că atât educația religioasă, cât și Biserica sunt chemate să ajute societatea contemporană pe drumul căutărilor, aceasta să nu fie prinsă în mreaja unei noi evanghelizări, străină de Duhul lui Hristos, o așa-zisă falsă evanghelizare care îndepărtează lumea din Trunchiul și de pe ramurile copacului Bisericii lui Hristos : „în locuri și ținuturi îndepărtate”.

Biserica trăiește în lume, dar „nu este din această lume”, ea este steagul împărăției lui Dumnezeu, ea nu-și desfășoară activitatea printr-un fel de „civism religios”, activitatea ei este centrată pe faptul că oferă o atenție deosebită omului în procesul de autocunoaștere, considerându-l pe acesta o etapă esențială. Misiunea Bisericii lui Hristos se desfășoară și prin educația religioasă creștină, prin care omul este plasat într-o relație liberă și conștientă a omului cu Dumnezeu. Legătura omului cu Dumnezeu este fundamentată pe libertatea de gândire și simțire, prin forme concrete de adorare a Lui, prin rugăciune, prin ofrandă, prin participarea la sfintele slujbe, mai ales prin împărtășirea cu El în Sfânta Taină a Euharistiei.

Educația creștină și misiunea Bisericii sunt impregnate de principiul hristocentric și principiul eclesiocentric. Acestea creionează o componentă fundamentală pentru educația religioasă și pentru misiunea Bisericii. Principiul eclesiocentric se fundamentează pe adevărul de credință conform căruia Biserica poartă pecetea infailibilității, conducătorul nevăzut al ei este Fiul lui Dumnezeu: „*La dat pe El cap Bisericii care este Trupul lui, plinirea Celui ce primește toate întru toți*” (Efeseni 1,22-23). Scopul orei de religie și al misiunii Bisericii este mântuirea, ea nu se poate dobândi decât dacă rămânem mădulare vii ale Bisericii. Principiul hristocentric orientează educația religioasă și misiunea Bisericii în jurul persoanei Mântuitorului Hristos, ca Dumnezeu adevărat și om adevărat. El este Logosul prezent în lume de „*la început*” (Ioan 1,1; 8,58; 17,5), prin care toate s-au făcut.

În rândurile următoare, vom prezenta, *în lumina teologiei creștine, câteva aspecte și concluzii pe care le considerăm relevante* pentru lucrarea de față.

În *primul capitol* al prezentei lucrări, am tratat delimitările conceptuale și definițiile legate de conceptul de educație, în mod deosebit, de cel de educație religioasă și practicile pedagogice, continuând cu evidențierea contextului specific pentru predarea religiei pedagogice în statele membre ale Uniunii Europene. Prin abordarea și folosirea conceptelor-cheie educație și religie, prin cunoașterea temeinică a acestora, precum și raportarea la un context real, se aduc în prim-plan

caracteristici ce conturează dimensiunea misionară pe care o are educația religioasă. Prin orele de religie, prin tot ceea ce oferă ele, copiii sunt îndrumați și ancorați mai mult și mai responsabil în procesul devenirii ca oameni maturi ai societății din care facem parte.

În cel *de-al doilea capitol*, am abordat tipurile de educație aflate în proximitatea educației religioase: educația pentru cetățenie, etică și morală, interculturală și multiculturală. În rândurile următoare, realizăm o evaluare creștină asupra acestor tipuri de educație plasate în vecinătatea educației religioase.

Aceste tipuri de educație (cetățenească, etică, morală, interculturală și multiculturală) nu pot înlocui educația religioasă creștină. Diferența finalităților dintre educația creștină și celelalte tipuri de educație pe care le-am aprofundat în acest capitol, finalitățile educației democratice, etică, morală, interculturală și multiculturală se centrează pe contextul diversității culturale, etnice și religioase. Spre deosebire de acestea, finalitățile educației creștine sunt centrate pe atenția pe care aceasta o oferă în procesul de autocunoaștere ca etapă esențială. Educația creștină are în vedere parcursul spiritual pe care omul îl are de făcut. Acest drum se desfășoară pe calea dialogului, a cunoașterii și a comuniunii bazate pe iubire, încredere și respect între Dumnezeu și om. Continuăm să prezentăm un alt argument dat de faptul că o educație sau o pedagogie activă nu poate să renunțe la importanța și rolul ER, pentru că aceasta nu se limitează la nivelul unei simple teoretizări. Noi înțelegem și definim religia ca fiind o legătură liberă, conștientă și personală a omului cu Dumnezeu. Această legătură este fundamentată pe libertate și iubire și se exteriorizează concret prin variate forme de cinstire a Lui, atât în mod particular, cât și public: „adorarea, rugăciunea rostită sau cântată, aducerea de daruri, participarea la sfintele slujbe și ceremonii religioase”⁴⁰ și, mai ales, prin unirea cu Dumnezeu în Trupul și Sângele Său.

Contextul european este dominat de o paletă variată a religiilor, iar trecerea educației religioase în spațiul acestui „*civism religios*” nu ar fi soluția pentru problemele pe care le întâmpină ER. Ne exprimăm oarecare rezervă față de o abordare în direcția unui *civism democratic* din care credința creștină lipsește. Înțelegem că există chestiuni care se analizează, se discută și se propun la Bruxelles.

⁴⁰ Dorin OPRIȘ, *Dimensiuni creștine...*, p. 27;

Nu desconsiderăm și negăm valabilitatea și aplicabilitatea lor în contextul învățământului european. Acestea pot fi acceptate, chiar practicate în unele țări europene, însă ne exprimăm rezerva asupra acceptării și aplicabilității lor în spațiul românesc, în cel ortodox.

Al treilea capitol are două părți. Prima secțiune cuprinde următoarele aspecte: fundamentele creștine ale educației, valorile și particularitățile orei de religie în spațiul european, precum și obiectivele educației religioase în Uniunea Europeană. Credința creștină a avut un rol important în procesul deschiderii Europei către alte popoare, a oferit acestor popoare o identitate comună prin temeliile creștine ale educației. În a doua parte a acestui capitol, am sistematizat aspecte legate de statutul, modul de organizare și standardele educației religioase în Uniunea Europeană. Prin această abordare, am conștientizat faptul că atât demersurile educaționale, cât și politicile educaționale merg în direcția promovării unei identități comune.

Ora de religie este percepută, în statele membre ale Uniunii Europene, printr-un peisaj ce scoate în evidență o serie de tendințe comune. Aceste tendințe sunt determinate de un anumit context, și anume cel al secularizării și al pluralismului cultural și religios, care este într-o permanentă dinamică. Referitor la modul de organizare și standardele educației religioase, conștientizăm mai mult faptul că la nivel de discurs oficial, s-au depus permanent eforturi pentru promovarea studierii religiei în școlile publice din spațiul european. De fapt, s-a dorit ca prin prezența orei de religie să se combată fanatismul religios și să se cultive abilitatea de a înțelege alteritatea religioasă. Întâlnim deseori subliniat faptul că studiul religiei nu înseamnă angajarea sau cultivarea unei anumite convingeri religioase, ci presupune o permanentă dezvoltare în direcția respectului și a deschiderii către alte culturi. Pe lângă acestea, adăugăm și abilitatea copiilor ce beneficiază de ora de religie de a analiza critic diferitele opinii din mai multe sisteme filozofice și religioase care nu lipsesc în spațiul european.

Prin această teză de doctorat, nu ne-am propus să ne limităm la o prezentare pur descriptivă, ci dorim să evidențiem că educația religioasă implică și o dimensiune formativă, pe lângă cea cognitivă și cea afectivă. Prezența religiei în perimetrul școlar deschide ferestre către înțelegerea sensurilor adânci ale vieții, tocmai de aceea finalitățile educației religioase implică nu doar latura intelectuală, pe cea formativă,

ci și pe cea afectivă, spirituală. Aceste trei laturi, intelectuală, formativă și afectiv-spirituală conturează o realitate vie a actului educativ.

Continuând demersul de cercetare, am ajuns la *capitolul patru*, în care ne-am propus să tratăm aspecte mai puțin cunoscute în spațiul românesc, și anume am prezentat cadrele normative, demersurile și instrumentele juridice, proiectele pe care statele membre ale Uniunii Europene le folosesc pentru a asigura și a promova prezența orei de religie în școlile publice. Aceasta a determinat citirea și cercetarea constituțiilor statelor membre ale Uniunii Europene, găsirea Ghidului de la Toledo, citirea Tratatului de la Lisabona, documentarea despre organizațiile guvernamentale europene, precum Consiliul Europei, Adunarea Parlamentară Europeană, consultarea Convenției Europene a Drepturilor Omului și, în același timp, aflarea despre unele proiecte și rețele precum REDCo și TRES. Conștientizăm tot mai mult faptul că, atât de-a lungul timpului, cât și în prezent, au apărut și încă sunt mereu schimbări în ceea ce privește, pe de o parte, locul religiei în societate, iar pe de altă parte, un alt factor precum secularizarea ce a determinat tensiunile și disputele confesionale. Însă aceste realități au fost abordate în contextul unei palete variate în chestiuni legate de religii. Studiul religiei în acest context a fost definit și conturat prin instrumentele juridice și cadrele normative care reglementează și, totodată, facilitează predarea religiei în spațiul public european.

Abordarea educației religioase de către Consiliul Europei comportă două considerații separate. Prima face referire directă la rolul Adunării Parlamentare, care este unul de instrumentare pentru educația religioasă, prin care totodată face posibilă promovarea toleranței, a libertății de credință. În acest sens, religia este predată în contextul educației pentru cetățenie democratică. A doua considerație face referire la modul în care sunt incluse aspecte religioase atât în educația democratică, cât și în educație interculturală.

Dacă primim, în lumina educației creștine, recomandările Consiliului Europei referitoare la modul de abordare a ER, spunem că luăm act de cunoștință pentru acestea și înțelegem contextul în care au fost formulate și promovate. Analizând recomandările pe care le-a făcut CE, constatăm că există o viziune diferită între acestea și educația religioasă făcută în lumina teologiei creștine. Didactica educației religioase creștine este impregnată de principiul eclesiocentric și de cel hristocentric.

În centrul educației creștine stă Persoana Mântuitorului Hristos și învățătura despre Biserica Sa, despre misiunea ei raportată la nevoile și demnitatea ființei umane.

Aplecarea cu mai multă atenție asupra obiectivelor și recomandărilor propuse prin Ghidul de la Toledo ne-a ajutat să constatăm că OSCE și CE promovează educația religioasă - învățarea despre religii într-o manieră non-confesională, ora de religie fiind abordată mai mult prin diversitatea religiilor. Dacă evaluăm aceste aspecte care fac referire la modul de predare și prezența ER în învățământul european, prin filtrul teologiei creștine, constatăm că este necesară cunoașterea principiilor directoare ale ghidului de la Toledo. În aceeași măsură, în chestiunile legate de prezența ER în școlile publice, dorim să exprimăm o opinie distinctă. Prin aceasta, nu ne-am propus să negăm recomandările și principiile directoare ale Ghidului de la Toledo, le considerăm necesare, valabile și aplicabile în context european. Pe această cale, am dori să subliniem faptul că axarea exclusiv pe aceste coordonate ne poate plasa în capcana unei abordări lipsite de seva bucuriei de a fi mădulare vii ale Trupului lui Hristos prin Biserica Sa. Dorim să facem cunoscut acest aspect pentru că ne exprimăm atașamentul față de prezența și rolul covârșitor pe care îl are educația creștină în viața copiilor noștri și în sistemul de învățământ european. Religia nu poate fi abordată într-o manieră exclusiv teoretică, descriptivă: „Toată religia e zidită pe finalism, iar cauzalitatea divină e o cauzalitate finală. Aceste cauzalități nu-i sunt indiferente rezultatele - cum este în cauzalitatea științifică - și ele sunt esențialul, transformându-se în cauze. Copilul, de asemenea, este sensibil mai ales la rezultate și o explicație este pe deplin valabilă pentru el, când știe cu ce scop s-a întâmplat un fenomen. Copilul nu înțelege fenomene fără nici un scop”⁴¹. Observăm că, spre deosebire de alte discipline de învățământ, prezentarea corectă și înțelegerea scopului și rolului religiei sunt condiționate de adeziunea interioară a copiilor la finalitățile pe care le are educația religioasă⁴². Din aceste motive ne exprimăm o anumită rezervă și precauție în ceea ce privește valabilitatea și aplicabilitatea lor în spațiul românesc, ortodox.

Al cincilea capitol se numește Modele de predare a religiei în Uniunea Europeană. În cadrul acestui capitol, în prima parte am abordat cele trei mari direcții și cele mai întâlnite modele de educație religioasă în Uniunea Europeană:

⁴¹ Vasile BĂNCILĂ, Inițierea religioasă a copilului, Editura Anastasia, București, 1996, pp. 20-21.

⁴² Monica OPRIȘ, *Religie, Morală Educație...*, p. 101.

modelul denominațional sau cel confesional, modelul ecumenic, modelul interreligios sau nonconfesional. În context european, studiul religiei se face în trei direcții diferite. Prima direcție este în strânsă legătură cu modelul denominațional sau confesional, când ora de religie se desfășoară sub supravegherea cultelor religioase. A doua direcție este aceea în care educația religioasă este furnizată în școli prin colaborarea dintre stat și cultele religioase. Cea de-a treia direcție face referire la faptul că școala este responsabilă pentru furnizarea orei de religie și, spre deosebire de celelalte două situații menționate mai sus, în acest caz, statutul prevede prezență obligatorie a copiilor la oră.

A doua parte a acestui capitol se intitulează: Modele de educație religioasă în Uniunea Europeană denumite după State. Din cele 27 de state membre, prezentăm opt modele de educație religioasă în Uniunea Europeană. În această parte descoperim faptul că există atât asemănări, cât și deosebiri. Punctele comune fac referire la faptul că dreptul la credință, libertate religioasă și, în același timp, și predarea orei de religie sunt garantate prin Constituție. Aflăm că Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a acordat o atenție deosebită educației religioase. Deosebirile fac referire la modelele și abordările pentru predarea religiei specifice fiecărei țări în parte. Astfel, de exemplu în partea de nord a Uniunii Europene întâlnim țări predominant protestante: Suedia, Finlanda, Estonia. Diferențele sunt în strânsă legătură și cu faptul că, atunci când cercetăm despre prezența orei de religie în școlile publice din statele membre ale Uniunii Europene, nu putem să nu observăm faptul că fenomenul religios este influențat, mereu regândit datorită mai multor factori: culturali, istorici, politici.

Atunci când aprofundăm despre educația religioasă în statele membre ale Uniunii Europene, ajungem să înțelegem faptul că nu putem să vorbim despre modele și sisteme de educație religioasă din statele membre ale Uniunii Europene fără a apela la un cadru legal, la cunoașterea factorilor socio-politici și a etapelor care au fost parcurse pentru menținerea orei de religie în învățământul public european. Totodată, conștientizăm faptul că este nevoie să fim tot timpul ancorați în realitate, să fim la curent cu schimbările din agenda politică, pentru că acestea au influențat și influențează abordările și modelele de educație religioasă. De asemenea, constatăm că, în chestiunile legate de religie și prezența orei de religie în învățământul european, un rol important îl au cultele religioase. Relația dintre cultele

religioase și stat tot timpul a fost un subiect vulnerabil și supus tensiunilor. În contextul Uniunii Europene, Biserica și-a făcut simțită prezența prin faptul că a apărut dreptul de exprimare liberă, dreptul de a decide asupra organizării și predării orei de religie în școlile publice europene. Astfel, am ajuns să constatăm că, în contextul Uniunii Europene, este nevoie să înțelegem relația dintre Biserică și Stat nu doar prin prisma termenilor juridici, ci și prin realitatea faptului că omul trăiește dimensiunea spirituală a existenței într-o societate supusă dinamicii schimbării.

Ultimul capitol al tezei de doctorat se intitulează *Misiunea Bisericii lui Hristos în Uniunea Europeană*. În prima parte a acestui capitol, am prezentat *Aspecte relevante pentru înțelegerea misiunii Bisericii lui Hristos*. Înțelegerea misiunii Bisericii lui Hristos în societatea contemporană presupune cunoașterea conceptelor cheie: misiune, biserică, a temeiurilor biblice pentru misiunea pe care o are Biserica de îndeplinit, a scopului, a temeiului și a modelului misiunii creștine. Modelul misiunii Bisericii lui Hristos este Sfânta Treime. Prin dimensiunile misiunii Bisericii: hristologică, pneumatologică, sacramentală, sobornicească, triadologică, liturgică, se evidențiază faptul că omul este în centrul misiunii creștine. Activitatea misionară a Bisericii are temelia pe cuvintele Sfântului Apostol Ioan care spune că: „Atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât L-a dat pe Singurul Său Fiu, pentru ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică” (Ioan 3,16; 3,36; 6,40). Omul are o valoare de necontestat în misiunea Bisericii lui Hristos, pentru că scopul vieții este mântuirea, este sfințirea vieții. Prin această realitate, creștinii nu se gândesc doar la propria mântuire, ci ei primesc un mandat misionar, ei nu sunt din lume, dar trăiesc în lume. Valoarea omului este subliniată și de mandatul pe care Fiul lui Dumnezeu îl dă după învierea Sa din morți: „Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă. Și iată, eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Matei 28, 19-20).

Un aspect foarte important este faptul că *misiunea Bisericii lui Hristos se desfășoară în contextul secularizării Europei creștine*. Astfel am evidențiat că, pentru criza europeană, soluția este dată credința creștină și întoarcerea religiei în spațiul public european. Religia nu este doar o chestiune privată, ea presupune credință vie și lucrătoare, o relație cu Dumnezeu Creatorul, o relație cu semenii. Desigur că misiunea Bisericii este supusă provocărilor, este supus modului

de viață care este brusc schimbat pentru exigențele societății contemporane. Astfel, în Europa contemporană, mai ales în metropole, există tendința ca viața să fie ghidată de alte valori decât cele ale Sfintei Scripturi. Tocmai în acest sens, una dintre cele mai mari schimbări o presupune modernitatea ideologiilor și religiilor secularizate care au determinat ca omul să trăiască în proximitatea profană mai mult decât în spațiul iubirii lui Hristos. Pentru această realitate, Biserica are un răspuns prin faptul că ea își desfășoară misiunea prin comunitățile parohiale, cadru în care se oferă mirenilor un apostolat, un mandat misionar. Un alt resort pentru desfășurarea misiunii Bisericii lui Hristos este ora de religie. Educația religioasă este vector al misiunii creștine. Prin educarea copiilor în spiritul valorilor creștine, se realizează coordonata misionară a Bisericii, scopul actului didactic educativ este acela ca adolescenții să primească educație complexă și completă, să fie formați nu doar din punct de vedere profesional, ci și spiritual. Prin prezența orei de religie în școlile publice, se realizează un adevărat apostolat. Profesorului îi revine responsabilitatea și demnitatea de a fi apostol, un liant între școală și societate. Desigur că într-o lume secularizată, o lume în care întâlnim și atitudini ostile, nu este ușor să fii profesor de religie. Însă acesta constituie cadrul în care dascălul de religie este chemat să se recalibreze, să fie primul care se întoarce cu fața către Sfântul Altar, să fie cel dintâi care se apropie de scaunul Tainei Sfintei Spovedanii și de Sfânta Taină a Euharistiei. Cadrul didactic de religie poate apela și la alte instrumente și situații ce pot facilita misiunea pe care o are de îndeplinit. Prin activitățile extracuriculare, prin proiecte și parteneriate, prin implicarea comunităților, a părinților, a colegilor și a copiilor, dascălul de religie este avantajat de infinite șanse de îmbogățire activității profesionale. Profesorul de religie este misionar prin excelență, pentru că el este cel care zidește la temelia vieții elevilor săi o cărămidă vie, el devine ctitor de buni creștini, devine antrenor și formator pentru copiii săi.

Educația religioasă este misionară prin definiția ei, ea este un adevărat bastion într-o societate în care apare sâmburele necredinței, se pierd cărările de la om la om. Ora de religie este vector al misiunii Bisericii, prin ea se realizează un adevărat apostolat educațional. Când ne pregătim să încheiem paginile despre importanța și rolul covârșitor al orelor de religie în învățământul european și, totodată, despre misiunea Bisericii prin educația creștină și prin întreaga activitate pe care o desfășoară, încă am dori să mai scriem despre aceasta, însă găsim cuvinte sărace,

care nu pot cuprinde adâncurile, profunzimile, delicatețea și dragostea lui Dumnezeu prin Biserica Sa, pentru oameni. Subliniem doar faptul că din perspectiva ortodoxă a creștinismului, cea mai mare misiune pe care Biserica și ora de religia o pot face este aceea de a-l ajuta pe om să înțeleagă sensul adânc al trăirii după voia lui Dumnezeu, al discernerii față de neghinele falselor spiritualități, practici oculte, falși vindecători care sufocă Europa contemporană, să înțeleagă că are nevoie de smerenia fiului risipitor care aleargă către brațele Tatălui, care îl așteaptă prin Biserica Fiului Său iubit.

Cuprins

Listă abrevieri	3
Cuprins	5
INTRODUCERE	9
Argument: Pledoarie pentru educația religioasă	9
Perioada de cercetare	15
Metode de cercetare	16
Preocupări până azi și contribuția personală	17
I. DELIMITĂRI CONCEPTUALE ȘI DEFINIȚII	24
I.1. Conceptul de educație	24
I.2. Educația religioasă și practici pedagogice în Uniunea Europeană	27
I.2.1. Educația religioasă	27
I.2.2. Practici pedagogice în Uniunea Europeană	33
I.3. Uniunea Europeană: un context specific pentru educația religioasă	39
II. TIPURI DE EDUCAȚIE AFLATE ÎN PROXIMITATEA EDUCAȚIEI RELIGIOASE: UN CONTEXT SPECIFIC ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ	44

II.1. Educație pentru cetățenie democratică: „ <i>civism religios</i> ”	45
II.2. Educație etică: în relație de complementaritate cu educația religioasă	54
II.3. Educație morală: „ <i>noua moralitate</i> ”	57
II.4. Educație interculturală și multiculturală: neutralitate în raport cu educația religioasă	58

III. FUNDAMENTELE, PARTICULARITĂȚILE, STATUTUL ȘI ORGANIZAREA EDUCAȚIEI RELIGIOASE ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ 63

III.1. FUNDAMENTELE, OBIECTIVELE EDUCAȚIEI RELIGIOASE ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ: VALORI ȘI PARTICULARITĂȚI 63

III.1.1. Fundamentele creștine ale educației	63
III.1.2. Valori și particularități ale educației religioase în Uniunea Europeană	71
III.1.3. Obiectivele educației religioase în Uniunea Europeană: o analiză comparată	76

III.2. STATUTUL, MODUL DE ORGANIZARE ȘI STANDARDELE EDUCAȚIEI RELIGIOASE ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ 81

III.2.1. Statutul orei de religie: disciplina opțională sau obligatorie	81
III.2.2. Modul de organizare al educației religioase	83
III.2.3. Standardele educației religioase	84
III.2.4. Relația Stat - Biserică în Uniunea Europeană: impactul în statutul, predarea și organizarea educației religioase	86
III.2.4.1. Modele de relație între Stat și Biserică în Uniunea Europeană	86
III.2.4.2. Impactul în statutul, predarea și organizarea educației religioase	91

**IV. CADRE NORMATIVE, DEMERSURI, INSTRUMENTE JURIDICE,
PROIECTE PE CARE STATELE MEMBRE UE LE FOLOSESC PENTRU A
ASIGURA PREZENȚA STUDIULUI RELIGIEI ÎN ȘCOLILE PUBLICE 96**

IV.1. Tratatul de la Lisabona 96

IV.2. Constituții și religie în Uniunea Europeană
100

IV.3. Consiliul Europei și Adunarea Parlamentară Europeană 108

IV.4. Convenția Europeană a Drepturilor Omului și Carta Drepturilor Fundamentale
ale Uniunii Europene 115

IV.5. Ghidul de la Toledo 116

VI.6. REDCO în interiorul unui proiect de cercetare: obiective și cadrul
programului. 119

IV.7. Proiectul PeTeR și Rețeaua TRES 128

IV.8. Proiectul ReDi (Religion and Dialogue in Modern Society) 130

**V. MODELE DE EDUCAȚIE RELIGIOASĂ ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ
132**

**V.1. MODELE DE PREDAREA EDUCAȚIEI RELIGIOASE ÎN UNIUNEA
EUROPEANĂ 132**

V.1.1. Abordări în educația religioasă specifice învățământului european
132

V.1.2. Modelul denominațional (DRE) sau confesional (DRC)
134

V.1.3. Modelul ecumenic de educație religioasă (ERE)
139

V.1.4. Modelul interreligios sau nonconfesional de educație religioasă (IRE)	142
--	-----

V.2. MODELE DE EDUCAȚIE RELIGIOASĂ ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ DENUMITE DUPĂ STATE
146

V.2.1. Modelul suedez: sistem nedenuminațional pentru predarea religiei	147
---	-----

V.2.2. Modelul finlandez: modelul joint	151
---	-----

V.2.3. Modelul estonian: educația religioasă introdusă în școli prin referendum	159
---	-----

V.2.4. Modelul bulgar: de la model confesional la model neconfesional de predare a religiei	164
---	-----

V.2.5. Modelul slovac: Acord semnat cu Vaticanul	168
--	-----

V.2.6. Modelul grec: conceptul de „ <i>noua eră</i> ” sau „ <i>noua școală</i> ”	171
--	-----

V.2.7. Modelul maltez: educație religioasă și cateheză	178
--	-----

V.2.8. Modelul cipriot: multiculturalizarea educației religioase	185
--	-----

VI. MISIUNEA BISERICII LUI HRISTOS UNIUNEA EUROPEANĂ
191

VI.1. ASPECTE RELEVANTE PENTRU ÎNȚELEGEREA MISIUNII BISERICII LUI HRISTOS	191
--	------------

VI.1.1. Definirea conceptelor: misiune și biserică	191
VI.1.2. Temeiuri biblice pentru misiunea Bisericii	195
VI.1.2.1. Temeiuri scripturistice vetero-testamentare	195
VI.1.2.2. Temeiuri scripturistice nou- testamentare	195
VI.1.3. Scopurile și temeiul misiunii Bisericii	197
VI.1.4. Modelul și dimensiunile misiunii Bisericii	198
VI.1.5. Valoarea omului în misiunea Bisericii	200
VI.2. MISIUNEA BISERICII LUI HRISTOS ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ: SECULARIZARE ȘI MODERNIZARE	204
VI.2.1. Credința creștină: soluția pentru criza Europei secularizate	204
VI.2.2. Fenomenul ieșirii din religie și întoarcerea religiei creștine	212
VI.2.3. Sfânta Liturghie în fața provocărilor misiunii Bisericii	216
VI.2.4. Misiunea Bisericii prin comunitățile parohialeaq.....	232
VI.2.5. Ora de religie - vector al misiunii Bisericii	236
VI.2.6. Profesorul de religie: apostol, misionar și liant între școală, parohie și	

societate	
239	
Concluzii	247
Bibliografie	257

Bibliografie

I. Izvoare

**Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, s.a. .

1. †DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Teologie și spiritualitate*, Editura Basilica, București, 2009.
2. †MLADIN, Mitropolit Dr. Nicolae; Prof. Diac. Dr. Orest BUCEVSCHI, Prof.Dr. Constantin PAVEL, Pr. Diac. Dr. Ioan ZĂGREAN, *Teologia Morală Ortodoxă, pentru facultățile de Teologie, vol. I și II*, Tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Părinte Anrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.
3. †RATZINGER Cardinal Joseph, *Europa în criza culturilor*, traducere de Delia Marga, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj – Napoca, 2008.
4. †RATZINGER, Cardinal, Joseph; †Damaskinos Métopolite de Suisse, *L'héritage chrétien de l'Europe*, Editons «TERITOS» KATERINI, Grèce, 1989.
5. †SLĂTINEANU, Arhiereu Prof. univ. dr. Irinel, Episcop-Vicar al Episcopiei Râmnicului, *Fundamentul creștin și necesitatea morală a dreptului european*, în *Lucrările conferinței Ortodoxia parte integrantă din spiritualitatea și cultura europeană*, Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, 28 aprilie- 2 mai, Editat de Consiliu Județean Brașov în parteneriat cu Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, august 2004.
6. AVEST, Ina ter; Dan -Paul JOSZA, Thoesten KNAUTH, Javier ROSEN, Geir SEIKE (Eds.), *Dialog and Conflict on Religious Studies of Clasroom in European Countries, Religious Diversity and Education in Europe, vol.16*, Waxmann verlag GmbH, 2009;
7. BACONSCHI , Teodor , *Facebook. Fabrica de narcisism*, București, Editura Humanitas, 2015.
8. BĂNCILĂ, Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, Editura Anastasia, București, 1996, pp. 20-21.
9. BEL, Pr.conf.dr. Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.

10. BEL, Pr.prof.dr. Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. I Premise Teologice*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.
11. BELL Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană*, carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Bartolomeu, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului și Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, Editura Renașterea, Cluj-Napoca 2010.
12. BELL, Valer, *Misiune, Parohie, Pastorație: coordonate pentru o strategie misionară*, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2006.
13. BELL, Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană*, PUC, Cluj-Napoca, 2002.
14. BELL, Valer, *Teologie și Biserică*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 2008.
15. BOBRINSKOY, Boris, *Taina Bisericii*, Traducere de Vasile Manea, Cluj-Napoca, Editura Patmos, 2002.
16. BOBRINSKOY, Preotul Profesor Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh*, carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Traducere de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
17. BOLOCAN Carmen Maria, *Catehetica și didactica religiei, interferente și deosebiri*, Editura Sf. Mina, Iași, 2008.
18. BOSCH, David, *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission*, Orbis Books, Maryknoll, NewYork 1054, 1991.
19. BRECK, John, *Puterea Cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Trad. Monica E. Herghelegiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
20. BRECK, John, *Sfânta Scriptură în Tradiția Bisericii*, Ediția a II-a, Traducere Ioana Tămăian, Editura Patmos, Cluj-Napoca 2008.
21. BRECK, Preotul profesor John, *Puterea Cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Trad. Monica E. Herghelegiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1999.
22. BRETT, Petter; Pascale MOMPOINT- GAILLARD, Maria Helena SALEMA , *Cum pot profesorii să sprijine educația pentru cetățenie și drepturile omului: un cadru pentru*

- dezvoltarea competențelor*, traducere de Claudia Butaru, Editura Universitară, București 2013.
23. BRIA, Ion, *Ortodoxia în Europa-locul spiritualității române*, Editura Trinitas, Iasi, 1995.
 24. BRIA, Pr.prof.dr. Ion, *Destinul Ortodoxiei*, Ed.IBMBOR, București, 1989.
 25. BUGNER, Sorin Emanuel, *Viața intimă a omului și provocările post moderniste ale acesteia*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia,2009.
 26. CĂLUGĂRU, Dumitru, *Catehetica*, Editura IBMBOR, București, 1984.
 27. CUCIUREANU Dr. Monica cercet. șt. III, Simona VELEA, cercet. șt. III (Coord.), *Educația moral-religioasă în sistemul de educație din România*, INSTITUTUL DE ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI. Laboratorul Teoria Educației, București 2008.
 28. CUCOȘ, Constantin, *Educația religioasă. Conținut și forme de dezvoltare*, Editura Didactică și Pedagogică, București 1991.
 29. CUCOȘ, Constantin, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, 2009.
 30. CUCOȘ, Constantin, *Pedagogie*, Editura. Polirom, Iași, 1996.
 31. FELEA, Ilarion V. *Religia culturii*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, Arad, 1994.
 32. GAVRILUȚĂ,Nicu; Nicolae DIMA; Sorin MIHALACHE, *Religie și violență în Europa seculară, Dialoguri Trinitas TV*, Editura Trinitas a Patriarhiei Române/ Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, București 2016.
 33. GROOT, Veugelers, W. ; I & Stolk, V 2017, *Research for CULT Committee – Teaching Common Values in Europe*, Study, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, European Union, Brussels, 2017.
 34. GURĂ DE AUR, Sfântul Ioan, *Omilii la Facere*, în P.S.B. vol. 21, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureraști, 1987.
 35. GURĂ DE AUR, Sfântul Ioan, *Părinții și educarea copiilor*, carte tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Galaction episcopul Alexandriei și Teleormanului, Editura Agapis, București, 2010.
 36. HIEBERT, Paul G., *Anthropological Insight for Missionaries*, Published by Baker Academic a dovision of Baker Publishing Group Grand Rapids, Michigan, 2008.

37. HIEN, Josef, *The Return of Religion? The Paradox of Faith-Based Welfare Provision in a Secular Age*, MPIfG Discussion Paper 14/9, Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, Köln, Max Planck Institute for the Study of Societies, Cologne, May 2014.
38. HIMCINSCHI Mihai, *Violența. O analiză misionară și teologică*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2010.
39. HIMCINSCHI, Pr. lect. univ.dr. Mihai, *Biserica în societate. Aspecte misionare ale Bisericii în societatea actuală*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2006.
40. HIMCINSCHI, Preot Mihai, *Misiune și dialog. Ontologia misionară a Bisericii din perspectiva dialogului interreligios*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2003.
41. HOLBEA, Pr. lect. dr. Gheorghe; pr. lect. dr. Dorin OPRIȘ, Monica OPRIȘ, diac. George JAMBORE, *Apostolat educațional . Ora de Religie- cunoaștere și devenire spirituală*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010.
42. KALEDA, Gleb, *Biserica din casă*, trad. Lucia Cornea, București, Edit. Sophia, 2008.
43. KLUTZ Philipp, *Religious Education Faces the Challenge of Religious Plurality. A Qualitative-Empirical Study in Viena*, (translated by Noëmi Lakmaier), Waxmann, Münster/New York, 2016.
44. KNAUTH, Thorsten; Anna KÖRS, *The 'contextual setting approach': a contribution to understanding how young people view and experience religion and education in Europe*, in Robert JACKSON (Ed.), *Religion, Education, Dialogue and Conflict. Perspective on Religious Education Research*, Routledge 2 Park Square. Milton Park, Abingdon, Oxon, OX 14 4RN, 2012.
45. MANDZARIDIS, Georgios, *Morala creștină*, trad. Cornel Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2006.
46. Nectarie, Sfântul de la Eghina, *Morala creștină, opere complete 4*, Traducere din neogreacă de Laura Enache, Studiu introductiv de Constantin I. Cornarachi, tradus în limba română de Diana Cărbunean, carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2013.
47. OPRIȘ, Dorin, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne*, ediția a II-a, Editura Sf. Mina, Iași 2010.
48. OPRIȘ, Monica, (Coord.), *Demersuri investigative în educația religioasă*, Editura reîntregirea, Alba Iulia, 2010.

49. OPRIȘ, Monica, *Religie, Morală Educație, Perspective teologice și pedagogice*, carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Basilica, București 2011.
50. OSCE, *The Toledo Guiding Principles on teaching about religions and beliefs in public schools*, Warsaw: Organisation for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2007, <<https://www.osce.org/odihr/29154>>, 16 august 2019.
51. OSCE, *Toledo guiding principles on teaching about religions and beliefs in public schools* (Prepared by the ODIHR Advisory Council of experts on freedom of religion or belief), OSCE.ODIHR, 2007.
52. PETRARU, Pr.dr Gheorghe, *Teologie Fundamentală și Misionară. Ecumenism*, Editura Performantica, Iași 2006.
53. PETRARU, Pr.Gheorghe, *Misiologie Ortodoxă*, Editura Panfilus, Iași, 2002.
54. PETRARU, Pr.Gheorghe, *Ortodoxie și prozelitism*, Tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Daniel Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, editura Trinitas a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași 2000.
55. POPA, Pr. Gheorghe, *Introducere în teologia morală. Principii și concepte generale*, Editura Trinitas, Iași, 2003.
56. RADU, Dumitru *Idealul educației creștine*, în: *Îndrumări metodologice și didactice pentru predarea religiei în școală*, Editura IBMBOR, București, 1990.
57. REMETE, George, *Ființa și credința*, vol. 3, Editura Paideea, București 2016.
58. SCHEMENANN, Alexander, *Pentru viața lumii: Sfintele Taine și Ortodoxia*, Trad.Aurel Jivi, Ediția a II-a, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2012;
59. STĂNILOAE, Dumitru; M. A. Costa de BEAUREGARD, *Mica dogmatică vorbită*, Dialoguri la Cernica, Ediția a III-a, Editura Deisis, Sibiu, 2007.
60. STĂNILOAE, Dumitru, *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Editura Anastasia, București, 1993.
61. STĂNILOAE, Dumitru, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, ediția a doua tradus în românește de Maria Cornelia Ică jr, Editura Deisis, Sibiu 2003.
62. STĂNILOAE, Preotul Profesor Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. II*, carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe

Române, Ediția a III-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.

63. ȘEBU, Pr. Prof. Univ. Dr. Sebastian; Prof. Monica OPRIȘ, Prof. Dorin OPRIȘ, *Metodica predării religiei*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2000.

64. ȘELARU, Sorin; George VÂLCU, *Reprezentanța Patriarhiei Române la Bruxelles, Studiul Religiei în școlile publice din statele membre ale Uniunii Europene*, Editura Tipografia Cărților Bisericești, București, s.a. .

65. ȘELARU, Pr. lect, dr. Sorin, *Biserica laborator al învierii. Perspective asupra eclesiologiei părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Basilica București, 2014.

66. ȘELARU, Pr. Sorin; Pr. Patriciu VLAICU, George VÂLCU, *Reprezentanța Patriarhiei Române la Bruxelles: Finanțarea Cultelor în Statele Unite Europene*, Ed. Tipografia Cărților Bisericești, București, 2014.

67. ȘELARU, Sorin, *Biserica și Bisericile. Modele de eclesiologie ortodoxe în perspectivă intercreștină*, Editura Universității din București, 2015.

68. ȘELARU, Sorin, *Unitatea și comuniunea în biserică, Studii de eclesiologie ortodoxă*, Editura Eikon, București 2015.

69. TIA, Teofil *Elemente de Pastorală misionară pentru o societate post-ideologică*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2003.

70. TIA, Teofil, *Descreștinarea: o „apocalipsă” a culturii*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2009.

71. TIMIȘ, Vasile, *Misiunea Bisericii și Educația. Atitudini. Convergențe. Perspective*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.

72. TIMIȘ, Vasile, *Religia în școală*, Cluj-Napoca 2004.

73. VLAICU, Pr, Patriciu, *Locul și rolul recunoscut al Bisericilor în țările Uniunii Europene*, Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1998.

74. WILLAIME, Jean -Paul, *Europe et religions. Les enjeux de XXIe siècle*, Fayard, Paris, 2004.

75. WILLAIME, Jean-Paul (Coord.). *Des maîtres et des dieux. Écoles et religions en Europe*, Belin, 2005.

76. YANNOULATOS, Anastasios, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, trad. de Gabriel Mândrilă și Constantin Coman, București, Edit. Bizantină, 2003.

II. DOCUMENTE

II.1. Constituții ale țărilor membre ale Uniunii Europene

77. „*Constituția Irlandei*”, <<http://codex.just.ro/Tari/IE>>, 15 ianuarie 2021.
78. „*Constituția Marelui Ducat de Luxemburg, Articolul 23*”, <<http://codex.just.ro/Tari/LU>>, 15 ianuarie 2021.
79. „*Constituția Regatului Belgie*”, <<http://codex.just.ro/Tari/BE>>, 18 ianuarie 2021.
80. „*Constituția Regatului Țărilor de Jos*”, <<http://codex.just.ro/Tari/NL>>, 15 ianuarie 2021.
81. „*Constituția Republicii Austria*”, <<http://codex.just.ro/Tari/AT>>, 16 ianuarie 2021.
82. „*Constituția Republicii Cipru*”, <<http://codex.just.ro/Tari/CY>>, 28 septembrie 2021.
83. „*Constituția Republicii Finlanda*”, <<http://codex.just.ro/Tari/FI>>, 29 martie 2019.
84. „*Constituția Republicii Franceze*”, <<http://codex.just.ro/Tari/FR>>, 15 ianuarie 2021.
85. „*Constituția Republicii Italia*”, <<http://codex.just.ro/Tari/IT>>, 2 februarie 2020.
86. „*Constituția Republicii Malta*”, <<https://codex.just.ro/Tari/Download/MT>>, 28 august 2019.
87. „*Constituția Republicii Polone*”, <<http://codex.just.ro/Tari/PL>>, 2 februarie 2020.
88. „*Constituția Republicii Slovace*”, <<http://codex.just.ro/Tari/SK>>, 3 decembrie 2020.
89. „*Legea Fundamentală a Republicii Federale Germania*”, <<http://codex.just.ro/Tari/DE>>, 12 ianuarie 2021.
90. *Constituția României; Convenția europeană drepturilor omului; Cartea drepturilor fundamentale a Uniunii Europene*, Ediție îngrijită de Marian Florescu, Ediția a V-a, București: Rosetti Internațional, 2016.

II.2. Documente, rapoarte și tratate

91. „*2020 Report on International Religious Freedom: Greece*”, <<https://www.state.gov/reports/2020-report-on-international-religious-freedom/greece/>>, 6 decembrie 2021.
92. „*Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene*”, <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>>, 22 ianuarie 2021.

93. „CCPR General Comment 22, para 6”, <<https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/general%20comment%2022.pdf>>, 23 februarie 2019.
94. „EU Charter of fundamental rights”, <<https://fra.europa.eu/ro/eu-charter/article/14-dreptul-la-educatie>>, 20 septembrie 2020.
95. „Tratatul de funcționare al Uniunii Europene versiunea consolidată din anul 2016”: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016E/TXT&from=RO>>, 10 ianuarie 2021;
96. „Tratatul de Instituire a unei Constituții pentru Europa”, Institutul European din România direcția de coordonare traduceri, București, decembrie 2004, pp. 41-42, textul este preluat de la: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/publicatii/DCT_Tratat_instituire_Constitutie.pdf>, 26 septembrie 2019
97. „Tratatul de la Lisabona”, <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2b506fd71826e6da6.0001.02/DOC_2&format=PDF>, 26 septembrie 2019.
98. <europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf>, 20 Ianuarie 2021.
99. <https://www.dge.mec.pt/sites/default/files/Noticias_Imagens/1_curriculum_in_finland.pdf>, 28 martie 2019.
100. BANACH, Michael W., „*Statenet at the 658th Meeting of the OSCE Permanent Council, 1 November 2007*”, <<https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/28557.pdf>>, 14 iunie 2019.
101. COUNCIL OF EUROPE 2008 : „*White Paper on Intercultural Dialogue “Living Together As Equals in Dignity”* (Launched by the Council of Europe Ministers of Foreign Affairs at their 118 th Ministerial Session Strasbourg, 7 May 2008), <https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf>, 15 februarie 2020.
102. COUNCIL OF EUROPE, Ministers of Foreign Affairs at their 118 th Ministerial Session, „*White Paper on Intercultural Dialogue “Living Together As Equals in Dignity”*”, Strasbourg, 7 May 2008;

103. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION 2010, „*European Convention on Human Rights, as amended by the Provisions of Protocol No. 14 (CETS no. 194) as from its Entry Into Force on June 1, 2010*”, < http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf>, 20 Ianuarie 2021.
104. CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI/Council of Europe, „*Convenția europeană a Drepturilor Omului, Amendată de Protocoalele nr. 11, 14 și 15, completată de Protocolul adițional și de Protocoalele nr. 4, 6, 7, 12, 13 și 16*”, <https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf>, 21 ianuarie 2021.
105. EUROPEAN COMMISSION, „*Final Report Summary REDCO (Religion in Education. A contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European Countries)*”, <<https://cordis.europa.eu/project/id/28384/reporting>>, 20 februarie 2020.
106. EUROPEAN PARLIAMENT 2013, „*European Parliament Resolution 1928,*” April 28, 2013”, <<http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=19695&Language=EN>>, 20 ianuarie 2021.
107. EUROPEAN PARLIAMENT, Council, and Commission. 2000, „*Charter of Fundamental Rights of the European Union*”, <http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf>, 20 Ianuarie 2021.
108. General Comment No. 22: „*The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18) : . 30/07/93, CCPR General Comment 22, para 6*”, <<https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/general%20comment%2022.pdf>, 23 februarie 2019.
109. GROOT Veugelers, W., I. & STOLK ,V 2017, *Research for CULT Committee – Teaching Common Values in Europe, Study, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies*, European Union, Brussels, 2017;
110. KIMANEN Anuleena, Arto KALLIONIEMI, „*Towards Interpretive and Empathetic Encounters between Worldviews*”, în : Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education, 2018:4.
111. MALIK Prof. Dr. Jamal, Policy Department Structural and Cohesion Policies, „*Intra-religious Dialogue, Briefing paper*”, Bruxelles, European Parliament, 2006.
112. OSCE, *The Toledo Guiding Principles on teaching about religions and beliefs in public schools* , Warsaw: Organisation for Security and Co-operation in Europe, Office for

Democratic Institutions and Human Rights, 2007, <<https://www.osce.org/odihr/29154>>, 16 august 2019.

113. PARLIAMENTARY ASSEMBLY, <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17373>>, 20 februarie 2020.

114. PERCHOC Philippe, *Religion and the EU's external policies. Increasing engagement*, IN-DEPTH ANALYSIS EPRS | European Parliamentary Research Service, Bruselles, European Union, 2020.

115. *Programa școlară Religie - cultul ortodox: aprobată prin O.M nr 5230/01.09.2008. Conform OM Nr. 3191/2019 din 20 februarie 2019 privind structura anului școlar 2019 - 2020* EMITENT: MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE PUBLICAT ÎN: MONITORUL OFICIAL NR. 145 din 22 februarie 2019.

116. *REPERE PENTRU PROIECTAREA, ACTUALIZAREA ȘI EVALUAREA CURRICULUMULUI NAȚIONAL DOCUMENT DE POLITICI EDUCAȚIONALE*, <https://www.edu.ro/sites/default/files/DPC_31.10.19_>, 25 noiembrie 2019.

117. *Report on international religious freedom*, <<https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2004/35453.htm>>, 1 octombrie 2018;

118. SAIZ Alejandri, Aida Torres PEREZ, Marisa IGLESIAS, Roberto TONIATY with the collaboration of: Michele di Baiardi, Lucia Busatta, Erminia Camassa, Carlo Cassonato, Francesco Savierio Dalba, Gracy Pelacani, Cinzia Piciocchi, Alexander Schuster, Davide Strazzari, Marta Tomasi, *Religious practice and observance in the EU Member States*, în DIRECTORARE GENERAL FOR INTERNATIONAL POLICIES, POLICY DEPARTMENT CITIZEN'S RIGHTS AND CONSTITUTIONAL AFFAIRS, Constitutional Affairs Justice, Freedom, Gender Equality, Legal and Parliamentary Affairs, Petitioni/European Parliament/European Union 2013.

119. *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene*, 26.10.2012, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C 326/47: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_2&format=PDF, 25 septembrie 2019.

III. Dicționare și enciclopedii:

120. BADEA, Gh., *Dicționar grec-român și român-grec al celor trei sfinte și dumnezeiești Liturghii*, Editura Doxologia, 2009.
121. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene; Prof. Ecaterina BRANIȘTE, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Dicezană, Caransebeș, 2001.
122. COLLINS, John W. III; Nancy Patricia O'BRIEN (Eds.), *The Greenwood Dictionary of Education*, GREENWOOD PRESS Westport, Connecticut, London, 2003.
123. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București 1998.
124. MOREAN, Scott; MOREAN Harold, NETLAND, Charles Van ENGEN (Eds.) și David Bernett, Samuel Escobar, Paul G. Hiebert, Peter Kuzmic, Lois McKiney Douglas, Bong Rin Ro, Tite Tiénou, Chris Wright (Consulting Eds.), *Evangelical Dictionary of World Missions*, Published by Baker Book House, s.l., 2000.
- THOMAS, R. M. *Education: Cultural and Religious Concepts*, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2001.

IV. Literatura de specialitate

IV.1. Cărți

125. † PUHALO, Î.P.S. Lazăr, *Sufletul, trupul, moarte*, trad. Virgil Baidoc, Editura Eikon, Cluj Napoca, 2005.
126. † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Călătorind cu Dumnezeu- înțelesul și folosul pelerinajului*, Editura Basilica, București, 2008.
127. † VLACHOS Mitrop. Hieroteos, *Secularismul. Un cal troian în Biserică*, Editura Egumenița, Galați 2004.
128. ACHIMESCU, Pr. prof. dr. Nicolae, *Religie, modernitate și postmodernitate*, carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Colecția Media Christiana, Seria Lumina Editura Trinitas, București, 2013.
129. Archidiocese of Malta, Secretariat for Catechesis, *Religious Education in Malta. Reflections by the Catholic Community*, June 2008.
130. BACONSCHI, Teodor, *Facebook. Fabrica de narcisism*, București, Editura Humanitas, 2015.
131. BĂRAN-PESCARU, Adina, *Parteneriat în educație: familie-școală-comunitate*, Editura Aramis, București, 2004.

132. BERCEA, R., *Drept Comunitar. Principii*, Ed. C.H. Beck, București, 2007.
133. BEYER, Peter, *Religion, and Globalization*, London, SAGE Publicatin, 1994.
134. BOUCHARD, Naby; Jacque PIERRE, *Éthique et culture religieuse à l'école*, Préface de Miche Despland, Presses de L'université du Quebec, Canada, 2006.
135. CLÉMENT, Olivier, *Creștinătate, secularizare și Europa, în gândirea socială a Bisericii*, Ed. Deisis 2002.
136. COMAN, Ioan G., *Frumusețile iubirii de oameni în spiritualitatea patristică*, Editura, Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1988.
137. CONIARIS, A.M., *Taina persoanei calea către Dumnezeu*, traducere de Diana Potlog, Tipărită cu binecuvântarea ȚPrea Sfințitului Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Editura Sofia, București, 2002.
138. CUZNEȚOV, Larisa Leonid, *Filosofia și axiologia educației*, Chișinău, 2017.
139. DASSETTO, Felice; Silvio FERRARI; Brigitte MARCHAL, (Coord.), *Islam in the European Union: What's at stake in the future*, Brussels, European Parliament, 2007;
140. DAVIE, Grace, *Religion in Modern Europe. A Memory Mutates*, Oxford, Oxford University Press, 2000.
141. DELIKOSTANTIS, Prof. univ. dr. Konstantinos, *Dimensiunea europeană a Ortodoxiei-dimensiunea ortodoxă a Europei*, în: *Lucrările conferinței Ortodoxia parte integrantă din spiritualitatea și cultura europeană*, Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, 28 aprilie- 2 mai, Editat de Consiliu Județean Brașov în parteneriat cu Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, august 2004.
142. Dr. Antim ANGHELESCU, *Psihologia religioasă a copilului și a adolescentului, cu aplicații în învățământul religios*, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2013,
143. DUMEA Emil, *Biserica și Statul în Europa. Perspective istorice și creștine*, Iași, 2011.
144. ESLIN, Jean Claude, *Dumnezeu și puterea. Teologie și politică în occident*, Editura Anastasia, București, 2001.
145. EUROPEAN COMMISSION, Directorate-General for Communication, *Uniunea Europeană : ce este și ce face*, Publications Office, 2020.
146. FELEA, Ilarion V., *Religia culturii*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1994.
147. GHIȘOIU, Claudia, *Identitate în Uniunea Europeană*, editura Universității din București, București 2012.

148. INGLIS, Fred; Lesley AERS, *Key Concepts in Education*, Sage, Los Angeles. London. New Delhi.Singapore. Washington DC, 2008.
149. JINGA, Ion, *Uniunea Europeană în căutarea viitorului. Studii europene*, Editura C.H. Beck, București, 2008.
150. KANT Emmanuel, *Tratat de pedagogie*, tradus de V.C. BUȚUREANU, Editura Librăriei „Universala”,Alcay& Co, Calea Victoriei, 27, București,s.a..
151. KAZEPIDES, Tasos, *Education as Dialogue*, McGill-Queen's Univesity Press, Montreal & Kingston, London, Ithaca, 2010.
152. KEAST, (Edit.) John, *Religious diversity and intercultural education: a reference book for schools Use of "distancing" and "simulation"*. Council of Europe, 2006.
153. KRASIA, Maria, *Multiculturalism in Religious education in Cyprus. The Educational Reform: Between the Previous and the present Curriculum*, Kingstom University, London, 2019.
154. MALIK, Prof. Dr. Jamal, *Policy Department Structural and Choesion Policies. Intre-religious Dialogue, Briefing paper*, Brusseles, European Parliament, 2006.
155. MĂTUȘESCU, C., *Construcția Europeană – Evoluția ideii de unitate europeană*, Editura. Biblioteca, Târgoviște, 2007.
156. MERECZ, Robert J.; Kerry FAST (Eds.), *Europe and the Gospel: Past Influences, Current Developments, Mission Challenges*, Published by Versita, Versita Ltd, 78 York Street, London W1H 1DP, Great Britain, 2013.
157. MERENMIES, Matilda, *Religion in finnish school: A human rights perspective, Master's Thesis in Constitutional Law*, (Supervisor: prof. Tuomas Ojanen), University of Helsinky, Faculty of Law, January 2017.
158. MEYENDORFF, John, *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, Ediția a II-a, Traducere de Alexandru I. Stan, București, Editura Nemira, 2011.
159. MICLE, Veniamin, *Inițieri catehetice*, Ed. Eparhia Râmnicului, Râmnicu- Valcea, 1988.
160. MIRON, Arhim. lect. univ. dr. Vasile, *Studii de teologie liturgică și de educație religioasă*, carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 2005.
161. O'COLLINS, Gerald S.J. *The Tripersonal God, Undestanding the Trinity*, PAULIST PRESS New York/Mahwah, N.J., 1999.

162. Philippe PERCHOC, *Religion and the EU's external policies. Increasing engagement*, IN-DEPTH ANALYSIS EPRS | European Parliamentary Research Service, Bruxelles, European Union, 2020.
163. PLĂMĂDEALĂ, Antonie, *Tâlcuiri noi la texte vechi*, Editura Sophia, București 2001.
164. PREDĂ, Radu, *Biserica în Stat, O invitație la dezbatere*, Editura Scripta, s.l., 1999.
165. PRICOP, Pr. dr. Mircea Cristian, *Ortodoxie, etnicitate, identitate europeană*, carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Dr. Teodosie, Arhiepiscopul Tomisului, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța 2012.
166. Programul Phare 2002 de Micro-Proiecte Fondul Europa, *Lucrările conferinței Ortodoxia parte integrantă din spiritualitatea și cultura europeană, Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, 28 aprilie- 2 mai 2004*, Editat de Consiliul Județean Brașov în parteneriat cu Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, august 2004.
167. SEMEN, Pr. Prof. Dr., Petre, *Arheologie biblică în actualitate*, Editura Trinitas, Iași, 2008..
168. STAN, Lavinia, Lucian TURCESCU, *Church, State, and Democracy in Expanding Europe*, Oxford University Press, 2011.
169. ȘTEINHARDT, Nicolae, *Jurnalul fericirii*, Editura Mănăstirii Rohia, Rohia 2005.
170. TEODORAN, Pr. Lect. Dr., Simion, *Biserica și tineretul. Problemele morale ale tinerilor de azi și soluțiile lor din perspectivă creștină*, în *Pastorație și misiune în Biserica Ortodoxă*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați 2001.
171. TIA, Arhimandrit Teofil, *Recreștinarea Europei? Teologia religiei în pastorală și misiologiei occidentală contemporană*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.
172. TOROCZKAI, Ciprian Iulian, *Misiunea Bisericii ortodoxe, ieri și azi*, Editura ASTRA Museum, Sibiu, 2016.
173. URLICH, Ruh, , *Europa și secularizarea: trăsăturile principale ale unui proces cu multe fațete*, în: Radu CARP (Coord.), *Un suflet pentru Europa Dimensiunea religioasă a unui proiect politic. Lucrările seminarului de la Sibiu, 16-19 noiembrie 2004, organizat de Fundația Konrad Adenauer în colaborare cu Parohia Savropoleos și Academia Evanghelică din Sibiu*, Editura Anastasia, București 2005.
174. WEILER, J.H.H., *Constituția Europei*, Ed. Polirom, Iași, 2009.

IV.2. Studii și articole:

175. „*Identifying Controversial Issues*”, în: *Mediterranean Journal of Social Sciences* MCSER Publishing, Rome-Italy Vol 4, No 11, October 2013, p. 275.
176. †SLĂTINEANU, Arhiereu Prof. univ. dr. Irinel I, Episcop-Vicar al Episcopiei Râmnicului, „*Fundamentul creștin și necesitatea morală a dreptului european*, în *Lucrările conferinței Ortodoxia parte integrantă din spiritualitatea și cultura europeană*”, Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, 28 aprilie- 2 mai, Editat de Consiliu Județean Brașov în parteneriat cu Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, august 2004, pp. 14-51.
177. AGACHI Alexandru Matei, „*Educația creștină a copiilor prin cultivarea valorilor intrinseci. Arta plastică- potențial de manifestare a inefabilului în om și societate*,” în: Mihai HIMCINSCHI, Lucian- Dumitru COLDA, vol. 1, cu binecuvântarea †Înaltpreasfințitului Părinte Irineu arhiepiscop al Alba Iuliei, Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2020, Stocholm Felicitas Puplicing House, pp., 419-426.
178. ANDONOV, Bojidar, „*Religious Education in Bulgaria*”, în: Elza kuyk, rOGER gENSEN, David Lankshear, Elozabeth Löh Manna, Peter Schreiner (Eds.), *Religious Education in Europe, Situation and curent trends in schools*, IKO Publishing House, Oslo, Norway, 2007, pp. 31-37.
179. ANDREI, Olivia, „*Rezultate în plan comportamental ale activităților realizate în parteneriat școală –biserică, pentru reducerea actelor violente la elevii de clasa a V-a*”, în: Pr. Prof. Dr. Dorin Opreș, Monica Opreș, *Religia și Școala*, Ed. Didactică și Pedagogică R. A., București, 2011, pp. 339-341.
180. ARTHUR, James, „*Intercultural versus Interreligious Dialogue in a Pluralist Europe*”, în: *Policy Futures in Education* Volume 9 Number 1 (2011), p.74, pp. 74-80.
181. BALOIDIS Ringolds, „*Religious education in Latvia*”, în: Derek H. DAVIS, Elena MIROSHNIKOVA, *The Roultege International Handbook of Religious Education*, Routledge, 2013, pp. 202-211.
182. BALOIDIS Ringolds, „*The recent developmens of Latvian model of Church and State relationship: Constitutional changes without revising on Constitution*”, în: *Jurisprudence*, 2009, 3(117), pp. 7-17.

183. BECCI, Irene, Marian BURCHARDT, Mariachiara GIORDA, „*Religious super-diversity and spațial strategies in two European cities*”, în : *Curent Sociology* 2017, Vol. 65 (I), pp. 73-91.
184. BEGUM, Shahnaj, Marjaana SEPP, „*Islamic Values in Elderly Care in Finland: The Perspective of Muslim Women Caregivers*”, în: „*Journal of International Women's Studies*”, 18(2), 2017, pp. 59-73.
185. BEROV, Hristo P., „*Religion in the Public Education System of Bulgaria*”, în: *Religion in Public Education. La Religion dans L'Éducation Publique, Proceedings of the Conference Trier, 11 – 14 November 2010; Actes du colloque Trèves, 11 – 14 novembre 2010*, Edited by Gerhard Roberts, European Consortium for Church and State Research, Germany, 2011, pp. 73-87.
186. BIESTA, Gert, „*Touching the soul? Exploring an alternative outlook for philosophical work with children and young people*”, în: *Childhood & Philosophy*, rio de janeiro, v. 13, n. 28, set.-dez. 2017, pp. 415-452.
187. BOARI, Vasile, „*Creștinism, christofobie și democrație în Europa*”, în: Iulia BADEA GUÉRITÉE, Alexandru OJICĂ (Coord), *Dialogul religiilor într-o Europă unită*, Editura Adenium, Iași 2015, pp. 33-51.
188. BOKERN, Friedrich, „*Interreligious peacebuilding: a new engagement of religious actors in European politics?*”, în: „*European View*” (2009) 8, pp. 107–115.
189. BOLOCAN, Lect. dr. Carmen, „*Treptele formale sau momentele logico-psihologice ale lecției cu aplicare în învățământul religios*”, în: *Pastorație și misiune în Biserica Ortodoxă*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați 2001, p. 235.
190. BROADBENT, Lynne, „*A rationale for Religious Education*”, în: Lynne BROADBENT, Alan BROWN (Eds.) *Issues in Religious Education*, London/New York, 2002, pp. 15-25.
191. BURDIU, Răzvan, „*Considerații misionare privind denaturarea identității creștine în societatea contemporană*”, în: Mihai MIMCINSCHI, Lucian D. COLDA, Ovidiu PANAITI, Răzvan BRUDIU, *Centenarul unirii românilor și Europa de azi, Religie și Geopolitică, vol. 3*, volum tipărit binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Irineu, arhiepiscop Alba Iuliei, Editura Presa universitară clujeană ,Cluj-Napoca/ Editura Reîntregirea Alba Iulia 2018, pp. 151-166.

192. CARP, Radu, „*Reinventarea religiei și identitate europeană*”, în: *Romanian Political Science Review*, vol. V, no. 4, 2005, pp. 971-982.
193. CHROSTOPH, Auffarth, „*Religious education in classical Greece*”, în: Tănăsescu Döbler, Ilinca, Döbler Marvin (eds.), *Religious education in Pre-Modern Europe*, Brill, Leiden/Boston, 2012, pp. 39-61.
194. DASCĂLU, Daniel, „*Secularizare sau religie modernă. Secularizarea concept socio-filosofic*”, în: Alin ALBU, Andrei DÎRLĂU, Ovidiu BOTOI (Eds.), *Centenarul Unirii românilor și Europa de azi, Religie și Geopolitică*, vol. 2, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei, Presa Universitară Clujeană/Reîntregirea, Alba Iulia 2018, pp. 35-48.
195. DELIKOSTANTIS, Prof. univ. dr. Konstantinos, „*Dimensiunea europeană a Ortodoxiei-dimensiunea ortodoxă a Europei*”, în: *Lucrările conferinței Ortodoxia parte integrantă din spiritualitatea și cultura europeană*, Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, 28 aprilie- 2 mai, Editat de Consiliu Județean Brașov în parteneriat cu Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, august 2004, pp. 92-101.
196. DEMERATH, N. J. III, „*Secularization and Sacralization Deconstructed and Reconstructed*”, în: James A. BECKFORD, N. J. DEMERATH III (Eds.), *The SAGE Handbook of the Sociology of Religion*, Sage Publications Ltd, 2007, pp. 57-81.
197. DÎRDALĂ, Lucian, „*Europa creștină, Europa speranței*”, în: Iulia BADEA GUÉRITÉE, Alexandru OJICĂ (Coord), *Dialogul religiilor într-o Europă unită*, Editura Adenium, Iași 2015, pp. 52-57.
198. Editorial, „*The Council of Europe and education about religious diversity*”, în : *British Journal of Religious Education*, Vol. 31, No. 2, March 2009, pp. 85–90.
199. EMILIANIDES, Achilles C., „*Religion in Public Education in Cyprus*”, în Gerhard Roberts, *Religion in Public Education. La Religion dans L'Education Publique*”, European Consortium for Church and State Research, Germany, 2011, pp. 87-97.
200. EVERINGTON, Judith; Ina ter AVEST, Anna van der WANT, „*European Religious Education teachers' perceptions of and responses to classroom diversity and their relationship to personal and professional biographies*”, în: *British Journal of Religious Education*, 33:2, (2011), pp. 241-256.

201. FERRARI, Silvio, „*L’enseignement des religions en Europe : un aperçu juridique*”, în: J.-P. WILLAIME, S. Mathieu, *Des maîtres et des dieux. Ecoles et religions en Europe*, Paris/ Berlin, 2005, pp. 31-40.
202. FIGEL, Jàn, „*Culture, intercultural dialogue and the role of religion,*” în: *European View* (2007) 6, pp. 65-70.
203. FLEMING, Daniel J., „*The enduring contribution of religious education to reason’s good functioning. The case of moral excellence*”, în: Arniikia Kuusito, Liam Gearon (Eds.), *Value learning trajectories. Theory, method and context. Researching on Religious and Spiritual Education, vol. 10*, Waxmann, Münster, 2017, PP. 31-43.
204. FLOURISH, Itula-Abumere, „*The Significance of Religious Education in Local Primary Schools (Specific reference to Christianity)*”, în: *Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, vol.6, Issue 6 (Jan.-Feb.) 2013), pp. 64-94.
205. FUENTES, Juan Luis, „*Cultural diversity on the Council of Europe documents: The role of education and the intercultural dialogue*”, în *Policy Futures in Education*, 2016, Vol. 14(3) pp. 377–391.
206. GATES, Brian, „*How far do Programmes for RE relate to the Social and Psychological Development of Pupils? Development through Religious Education*”, în: Lynne BROADBENT, Alan BROWN (Eds.) *Issues in Religious Education*, London/New York, 2002, pp. 96-111.
207. GEAROM, Liam, „*The paradigms of contemporary religious education*”, în: *Journal for the Study of Religion*, 27(1), 2014, pp. 52-81.
208. GELLEL, Adrian -Mario (Valetto), „*Malta: accentuated similarities between chatechists and religious educators*”, în: *How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries*, LIT VERAG, Berlin, 2009, pp. 125-135.
209. GIORDMAINA, Joseph; Lucianne ZAMMIT, „*Shaping the Identity of the New Maltese through Ethics Education in Maltese Schools*”, în: *Education Science*, 2019, 9, 253, pp.1-12.
210. GORDON, Pr. Vasile, „*Profesorul cu vocație și caracter – cheia reușitei educației religioase*”, în: *Educația din perspectiva valorilor, Tom I: Summa Theologiae*, Editura Aeternitas, Alba Iulia, 2010, p. 63-72.

211. GRELLE, Bruce, „Preface”, în: Robert JSCKSON (Ed.), *Religion, Education, Dialogue and Conflict. Perspective on Religious Education Research*, Published by Routledge 2 Park Square. Milton Park, Abingdon, Oxon, OX 14 4RN, 2012, pp. 1-5.
212. GUARANINO, Thomas G., „The Return of Religion in Europe? The Postmodern Christianity of Gianni Vattimo”, în: *Logos* 14:2 spring 2011, p. 16, pp. 15-36.
213. HAESHAHER, Gunhild, and Signe SANDSMARK, „Compulsory education in religion—the Norwegian case: an empirical evaluation of RE in Norwegian schools, with a focus on human rights”, în: *British Journal of Religious Education*, Vol. 28, No. 3, September 2006, pp. 275-278.
214. HAJISOTERIOU, Christina, „Europeanising Intercultural Education: politics and policy making in Cyprus”, în: *European Educational Research Journal*, Volume 9 Number 4 (2010), p. 472; pp. 471-483.
215. HALMAN, Loek; Erik van INGEN, „Secularization and the Sources of Morality in Contemporary Europe”, în: Joep de HART, Paul DEKKER, Loek HALMAN (Eds.), *Religion and Civil Society in Europe*, Springer Science + Business Media Dordrecht, 2013, pp. 87-107.
216. HAMMER, Aina; Age J. SCHANKE, „Why can't you just eat por? Teachers perspectives on criticism of religion in Norwegian religious education”, în: *Journal of Religious Education* (2018) 66, p. 151, pp. 151-166.
217. HASENOVÁ, Dana (Banska Bystrica), „Slovakia: educational goals and methods in religious education in a pos-comunist country”, în: Hans- Georg Ziebertz, Ulrich Riegel (Eds.), *How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries*, LIT VERAG, Berlin, 2009, pp. 199-209.
218. HASENOVÁ, Dana, „Religious Education in Slovakia”, în: Elza kuyk, Roger Gensen, David Lankshear, Elozabeth Löh Manna, Peter Schreiner (Eds.), *Religious Education in Europe, Situation and curent trends in schools*, IKO Publishing House, Oslo, Norway, 2007, pp. 174-175.
219. HIMICINSCHI, Mihai, „Misiunea Bisericii și etica socială, Church Mission and Social Ethics”, în: *Altar of Reunification (Altarul Reîntregirii)*, issue : Supliment/2001; pp. 169-187.

220. HORGA, Irina, „Educația religioasă între descriptivism și acțiune”, în: OPRIȘ Dorin, OPRIȘ Monica, *Metode active de predare învățare. Modele și aplicații la religie*, Editura Sf. Mina, Iași, 2008, pp. 7-9.
221. ILTS, Ana S., „Tolerance în democratic deliberation in western liberal societies: the counter-exemple of biopolitics”, în: Alin ALBU, Andrei DÎRLĂU, Ovidiu BOTOI (Eds), *Centenarul Unirii românilor și Europa de azi, Religie și Geopolitică, vol. 2*, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei, Presa Universitară Clujeană/Reîntregirea, Alba Iulia 2018, pp. 151-169.
222. ISTODOR Gheorghe, „Misiunea Bisericii în fața identității ecleziale și naționale. Repere fundamentale”, în: Mihai MIMCINSCHI, Lucian D. COLDA, Ovidiu PANAITI, Răzvan BRUDIU, *Centenarul unirii românilor și Europa de azi, Religie și Geopolitică, vol. 3*, volum tipărit binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Irineu, arhiepiscop Alba Iuliei, Editura Presa universitară clujeană ,Cluj-Napoca/ Editura Reîntregirea Alba Iulia 2018, pp. 139-152.
223. JACKSON, Robert , „The interpretative approach as a research tool: inside the REDCO project”, în: Robert JACKSON (Ed.), *Religion, Education, Dialogue and Conflict. Perspective on Religious Education Research*, Routlege 2 Park Square. Milton Park, Abingdon, Oxon, OX 14 4RN, 2012; pp 84-102.
224. JACKSON, Robert, „European Institution and the Contribution of Studies of religious Diversity to Education for Democratic Citizenship”, în: Robert JACKSON, Siebren MIEDEMA, Wolfram WEISSE, Jean-Paul WILLAIME (Eds.) *Religion and education in Europe: developments, contexts and debates. Religious diversity and education in Europe*, Waxmann Münster/New York, Münnchen/Berlin, 2007, pp. 27-55.
225. JACKSON, Robert, „Inclusive Study of Religions and other Worldviews in 7 Publicly-funded Schools in Democratic Societies”, în: Kristina STOECKL, Olivier ROY (Eds.), *The future of religious education in Europe*, European University Institute, Florence, Italy 2015, pp. 7-18.
226. JACKSON, Robert, „Religion, education, dialogue and conflict: an introduction, in Robert JACKSON (Ed.), *Religion, Education, Dialogue and Conflict. Perspective on Religious Education Research*”, Routlege 2 Park Square. Milton Park, Abingdon, Oxon, OX 14 4RN, 2012, pp. 5-9.

227. JACKSON, Robert, „*Religious and cultural diversity: some key concepts*”, în: John KEAST (Edit.): *Religious diversity and intercultural education: a reference book for schools*, Council of Europe, 2006, pp. 21-30.
228. KALKANDJIEVA, Daniela, Maria SCHNITTER, „*Teaching Religion in Bulgarian schools: historical experience and post-atheist developments*”, în: Adam Seligman (ed.), *Religious Education and the Challenge of Pluralism*, New York: Oxford University, Press, 2014, p. 73; pp. 70-95.
229. KALLIONIEMI, Arto; Martin UBANI, „*Religious education in Finnish School System*”, în: Hannele Niemi, Auli Toom and Arto Kallioniemi (Eds.), *The miracle of PISA. The principles and practices of teaching and learning in Finnish schools (2nd ed.)*, Rotterdam: Sense, 2016, pp. 179-191.
230. KEYSAR, Aeiela, „*Religious/Nonreligious Demography and Religion versus Science. A Global Perspective*”, în: Phil ZUCKERMAN, John R. SHOOK (Eds.), *The Oxford Handbook of Secularism*, Oxford University Press, 2017; pp.40-54.
231. KIVISTO, Peter, „*Rethinking the Relationship, Between Ethnicity and Religion*”, în: James A. BECKFORD, N. J. DEMERATH III, *The SAGE Handbook of the Sociology of Religion*, SAGE Publications Ltd 2007, Los Angeles/London/New Delhi/Singapore, pp. 490-510.
232. KUUUSISTO, Arniika; Arto KALLIONIEMI, „*Finnish youth's views on religious and worldview membership and belonging*”, în: *Journal of Religious Education*, 2016, (64), p. 87-99.
233. KNAUTH, Thorsten, Anna KÖRS, „*The 'contextual setting approach': a contribution to understanding how young people view and experience religion and education in Europe*”, în: Robert JACKSON (Ed.), *Religion, Education, Dialogue and Conflict. Perspective on Religious Education Research*, Routledge 2 Park Square. Milton Park, Abingdon, Oxon, OX 14 4RN, 2012, pp. 103-117.
234. KOOJI, Jacomijn C. van der ;Doret J. de RUYTER, Siebren MIEDEMA, „*The Merits of Using "Worldview" in Religious Education*”, în: *Religious Education*, 112:2, 2017, pp. 172-184.

235. KOOJI, Jacomijn C. van der Doret; J. de RUYTER & Siebren MIEDEMA, „*Woerldview*”: *the Meaning of the Concept and the Impact on Religious Education*”, în: *Religious Education*, 108:2, 2013, pp 210-228.
236. KOREAKOSKI, Katja; Martin UBANI, „*What positive things do students from different backgrounds see in integrated RE lessons with collaborative teaching? Three cases from a Finnish teaching experiment*”, în: *Journal of religious education*, 2018, 66, pp. 49-64.
237. KOZVREV, Feodor, „*Towards a New Paradigm of RE in Eastern Europe*”, în: Wlina A. J. MEIJER Siebren Miedema, Alma Lanser-van der Velde (Eds.), *Religious Education in a World of Religious Diversity*, Waxmann, Münster/New York, München/Berlin, 2009, pp. 21-41.
238. LAMBERT, Yves, „*Trends in religious feeling in Europe an Rusia*”, în: Cairn Info, *Matières a Réflexion*, Éditions Technip & Ophrys | *Revue française de sociologie* , 2006/5 Vol. 47, p. 99, pp.99-129.
239. LIAGKIS, Marios Koukounaras, „*Religious Education in Greece - Orthodox Christianity, Islam and Secularism*”, în: *European Journal of Social Sciences Education and Research* Sep – Dec 2015 Vol.5, Nr. 1, pp. 44-53.
240. LIAGKIS, Marios Koukounaras, „*Religious Education in Greek Public Schools in Western Thrace: Identifying Controversial Issues*”, în: *Mediterranean Journal of Social Sciences* MCSER Publishing, Rome-Italy, Vol 4 No 11 October 2013, pp. 274-281.
241. LIED, Sidsel, „*The Norwegian Christianity, Religion and Philosophy subject KRL in Strasbourg*”, în: *British Journal of Religious Education*, Vol. 31, No.3, September, (2009), p. 263, pp. 263–275.
242. LINDER, Konstantin, „*Experiencing values in religious education*”, în: Arniikia Kuusito, Liam Gearon (Eds.), *Value learning trajectories. Theory, method and context. Researching on Religious and Spiritual Education, vol. 10*, Waxmann, Münster, New York, 2017, pp. 43-55.
243. LLORENT-VAQUERO, Mercedes, „*Religious Education in Public Schools in Western Europe*”, în: *International Education Studies*, Vol. 11, No. 1, 2018, pp. 155-164.
244. LOZANO, Rafael Palomino, „*Religion and Education in the Council of Europe: Toward a “Soft” Constitutionalization of a Model of Religious Teaching?*”, în: Sivio FERRARI, Donlu D, THAYER, Christiana CIANITTO, W. Cole DURKAM (Eds.), *Law*

Religion Constitution, Freedom of Religion, Equal Treatment and the Law, Published by Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2016, pp 256-266.

245. MALAMA, Mia; Arto KALLIONIEMI, „*Student teachers' viewpoints of the current RE solution and how RE should be profiled in the future in Finland*”, în: *Nordidactica, Journal of Humanities and Social Science Education*”, No. 4 (2017), pp. 70-86.

246. MARKOVITI, Margarita, „*In-between the Constitution and the European Court of Human Rights: Mobilizations Around Religion and Education in Greece*”, în: *Politics and Religion*, 12 (2019), pp. 31-54.

247. MĂNUȚĂ, Magdalena, „*Integrare europeană prin educație multidimensională*”, în: Tudor GHIDEANU(Coord.), *Integrare europeană prin educație multiculturală*, Editura Lumen, Iași 2003, pp. 42-46.

248. McGRAD, Andrew G., Ethna REGAN, „*Ethics in a global world: the Earth Charter and religious education*”, în: *British Journal of Religious Education* Vol. 30, No. 2, March 2008, pp.165–170.

249. MIEDEMA Siebren , Gerdiem BERTRAM-TROOST, „*Reconciling the Civic, the Sacred and the Just Critical -Pragmatic Education*”, în *Religious Education*, 109: 1, 2014, pp. 72-80.

250. MIZZI Bernardette, Duncan P. MERCIECA, „*Ethics education in Maltese public schools: a response to otherness or a contribution to Othering?*”, în: *International Journal of Ethics Education* (2021) 6, pp. 3-19.

251. MORRISON, Ian, „*The Crisis and Governance of Religious Pluralism in Europe*”, în: *Insight Turkey*, Vol. 16 / No. 3/2014, pp. 55-65.

252. MOSAIC 2005 Conference Review, „*Current research on moral education and development in Europe*”, în *Journal of Moral Education* (2006), pp. 129-136.

253. NAESLUND, Lars, „*Faces of faith: reflections on examples of plurality in a Swedish RE classroom*”, în: *British Journal of Religious Education*, Vol. 31, No. 3, September 2009, pp 227-239.

254. NECULA, Constantin, „*Sensurile religioase ale unei soluții creștine în Europa de azi*”, în: Iulia BADEA GUÉRITÉE, Alexandru OJICĂ (Coord), *Dialogul religiilor într-o Europă unită*, Editura Adenium, Iași 2015, pp. 63-69.

255. NIEMI, Kristian „*Drawing a line between the religious. the secular: the cases of religious education in Sweden and India*”, în: *Journal of Beliefs and Values* 39(2), April 2018, pp:182-194.
256. NIPKOW, Karl Ernst „*Religious education in Europe: comparative approach, institution, theories, research*”, în: Marian de Souza, Gloria Durka, Robert Jackson, Andrew McGrady (Eds.), *International handbook of the religious, moral and spiritual dimensions in education, Part one*, Springer, Dordrecht, 2009, pp. 577-590.
257. OBSBECK, Christina; Olof FRANCK; Annika LILJA, Karin SPORRE, „*Possible competences to be aimed at in ethics education – Ethical competences highlighted in educational research journals*”, în *Journal of Beliefs & Values* 39:2, (2018), pp. 195-208.
258. OJICĂ Alexandru, „*Europa întoarcerii la sine*”, în: Iulia BADEA GUÉRITÉE, Alexandru OJICĂ (Coord), *Dialogul religiilor într-o Europă unită*, Editura Adenium, Iași 2015, pp. 58-62.
259. OLIVER-DEE, Sean, „*The European's Union's awkward embrace of religious freedom*”, în: *The Review of Faith & International Affairs* 12:3, pp. 25-32.
260. OPRIȘ, Dorin ; Monica OPRIȘ, *Dezvoltării și aprofundari în spațiul principiilor educației religioase*, în: Mihai HIMCINSCHI, Lucian- Dumitru COLDA, vol. 2, cu binecuvântarea Ținutpreasfințitului Părinte Irineu arhiepiscop al Alba Iuliei,Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2020, Stocholm Felicitas Puplicing House, pp. 49- 62.
261. OPRIȘ, Dorin; Monica OPRIȘ, *Dezvoltării și aprofundari în spațiul principiilor educației religioase*, în Mihai HIMCINSCHI, Lucian- Dumitru COLDA, *Centenarul unirii românilor și Europa de astăzi. Religie și geopolitică vol. 2*, cu binecuvântarea Ținutpreasfințitului Părinte Irineu arhiepiscop al Alba Iuliei,Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2020, Stocholm Felicitas Puplicing House, pp. 49- 62.
262. PATAPIEVICI, Horia Roman, „*Europa și creștinismul*”, în: Iulia BADEA-GUÉRITÉE, Alexandru Ojică (Coord.), *Dialogul religiilor în Europa unită*, Editura Adenium, Iași, 2015, pp.23-27.
263. PEKKA, Metso, „*Raising a Christian or an Orthodox Christian? Parents' experience of their ecumenical reality and minority status in the religious upbringing of Finnish Orthodox children and youth*”, în: Martin Ubani (Ed.), „*New international studies on religions and dialogue in education*”, Waxmann, Münster, New York, 2018, pp. 13-30.

264. PERHO, Philippe, „*Despre religie*”, în: Iulia BADEA GUÉRITÉE, Alexandru OJICĂ (Coord), *Dialogul religiilor într-o Europă unită*, Editura Adenium, Iași 2015, pp. 83-85.
265. PETRARU, Gheorghe, „*Principles of Orthodox Missiology*”, în: Corneliu Constantineanu, Marcel V. Măcelaru, Anne-Marie Kool, Mihai Himcinschi (Eds.), *Mission in Central and Eastern Europe: Realities, Perspectives, Trends*, REGNUM EDINBURGH CENTENARY SERIES, Volume 34, Regnum Books International, 2016, pp.132-151.
266. PIKE, Mark A., „*Faith in citizenship? On teaching children to believe in a liberal democracy*”, în: British Journal of Religious Education, vol. 30, no.2, March, 2008, pp. 113-122. † PLĂMĂDEALĂ, Antonie, „*Biserica slujitoare în Sfânta Scriptură, în Sfânta Tradiție și în teologia contemporană*”, în Studii Teologice, anul XXIV – nr. 5-8, septembrie-octombrie, s.l., s.a., 1972, p. 377.
267. POPA, Gheorghe, „*Edificare a conștiinței comunitare: o exigență actuală a misiunii sacramentale a Bisericii*”, în: Pr. lect. dr. Sorin ȘELARU, Pr. lect. dr. Patriciu VLAICU, *Misiunea sacramentală a Bisericii Ortodoxe în context european: simpozion Bruxelles 28 iunie- 1Iulie 2011*, carte tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Basilica, București 2013, pp. 7-17.
268. PRESTOIU, David D., „*Repere misiologice privind educația în familia creștină în postmodernitate*”, în: Mihai HIMCINSCHI, Lucian- Dumitru COLDA, vol. 2, cu binecuvântarea †Înaltpreasfințitului Părinte Irineu arhiepiscop al Alba Iuliei, Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2020, Stocholm Felicitas Puplicing House, pp. 73-82.
269. QUAGLIARELLA Porzia, „*Misiune, națiune și identitate eclezială*”, în: Mihai MIMCINSCHI, Lucian D. COLDA, Ovidiu PANAITE, Răzvan BRUDIU, *Centenarul unirii românilor și Europa de azi, Religie și Geopolitică, vol. 3*, volum tipărit binecuvântarea †Înaltpreasfințitului Părinte Irineu, arhiepiscop Alba Iuliei, Editura Presa universitară clujeană ,Cluj-Napoca/ Editura Reîntregirea Alba Iulia 2018, pp. 347-355.
270. *Qualitative Study of Teenage Perspectives in Europe*, vol. 5. Waxmann/Munster/new York, Munchen, Berlin, 2008, pp. 247-279.
271. QUARK, Johanes, „*Identifying (With)the Secular: Description and Genealogy*”, în: Phil ZUCKERMAN, John R. SHOOK (Eds.), *The Oxford Handbook of Secularism*, Oxford University Press, 2017; pp. 21-39.

272. QVARSEL Birgitta, „*Cultures as a Construction for Educational Research with Special Focus on Childhood Activities*”, în: Christoph WULF (Ed.), *European Studies in Education. Culture and Education*, vol.16, Waxmann MünsterNew York Milnchen/Berlin, 2003, pp. 13-24.
273. SAKARANAHO, Tuula, „*Religious education in Finland*”, în: *Temenos*, Vol. 49, No. 2 (2013), pp. 223-254.
274. SALABER, J., „*Religion and returns in Europe*”, în: *European Journal of Political Economy*, Volume 32, December 2013, pp.149-160.
275. SANDU, Antonio Ștefan, „*Educația interculturală resurse pentru dezvoltarea comunităților multiculturale*”, în: Tudor GHIDEANU(Coord.), *Integrare europeană prin educație multiculturală*, Editura Lumen, Iași 2003, pp. 97-99.
276. SANTI, Cosmin, „*Libertatea religioasă în dreptul Uniunii Europene*”, în: *SUBB Jurisprudentia nr.1, 2019*, pp. 72-106.
277. SCHIHALEJEV, Olga „*Dialogue in religious education lessons – possibilities and hindrances in the Estonian context*”, în: *British Journal of Religious Education*, Vol. 31, No. 3, September 2009, p. 277-288.
278. SCHIHALEJEV, Olga, „*Meeting Diversity, Students Perspectives in Estonia*”, în: Throsten Knauth, Dan -Paul Josza, Gerdiem Bertram-Troost,Julia Ipgrave (Eds.), *Encountering Religious Pluralism in School and Society, A*
279. SCHREINER, Peter SCHREINER, „*Religious Education in the European Context*”, în: *Hungarian Educationa Research Journal*, 2013, Vol.3(4), pp. 4-14.
280. SCHREINER, Peter, „*Religious Education in the european context*”, în: BROADBENT, Alan BROWN (Eds.), *Issues in Religious Education*, Routlege Falmer, London and New York, 2005, pp. 82-96.
281. SCOTT, Kiran, „*Comunicative Competence în Religious Education*”, în: *Lumen Vitae*, vol.XXXV, 1980, nr.1, p. 75-79.
282. SEYMOUR, Jack L. „*Editorial: Public Dimensions of Religious Education*”, în: *Religious Education*, 108:2, 2013, pp. 109-110.
283. SKEIE, Geir, „*Diversity and the political function of religious education*”, în: *British Journal of Religious Education*, 2006, 28(1), pp. 19-32.

284. SKOUTERIS, Prof. univ. dr. Konstantinos V., „*Ortodoxia și Europa o criză bazată pe istorie și realitate*”, în: *Lucrările Conferinței Ortodoxia parte integrantă din spiritualitatea și cultura europeană*, Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, 28 aprilie- 2 mai, Editat de Consiliu Județean Brașov în parteneriat cu Mănăstirea Constantin Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, august 2004, pp. 52-61.
285. SKWRON-NALBORCZYK, Agata, „*Relations between the State and Islam in Finland and Poland*”, în: Robert Mason (ed.), *Muslim minority-State relations. Violence, integration and policy*, Palgrave Macmillan, England, 2016, pp. 83-105.
286. SLOTTE, Pamela, „*Freedom of Conscience and Education: A Nordic Example*”, în: *Law, Religion, Constitution, Freedom of Religion, Equal Treatment, and the Law*, Edited by W. Cole DURHAM Jr. ,Silvio FERRARI, Cristiana CIANITTO, Donlu THAYER, New York, 2016, pp. 232-255;.
287. SMID, Mark, „*Religion in Public Education - Slovakia*”, în: *Religion in Public Education. La Religion dans L'Éducation Publique, Proceedings of the Conference Trier, 11 – 14 November 2010; Actes du colloque Trèves, 11 – 14 novembre 2010*, Edited by Gerhard Roberts, European Consortium for Church and State Research, Germany, 2011, pp. 443-453.
288. TALANTOPOULU, Olga, „*Between State and Religious Institutions: Religious Diversity in the Greek Educational System*”, în: AUDENS Revista studentilor d'analisi interdisciplinarian, Núm 5, 2021, pp. 85-105.
289. TĂTARU -CAZABAN, Bogdan, „*Sufletul Europei: memorie și responsabilitate*”, în: Iulia BADEA GUÉRITÉE, Alexandru OJICĂ (Coord.), *Dialogul religiilor într-o Europă unită*, Editura Adenium, Iași 2015, pp. 90-92.
290. TOMOIOAGĂ Florin T., „*Lumea ca sacrament: o perspectivă eclezial ortodoxă, etic-educativă asupra mediului înconjurător*”, în: Mihai HIMCINSCHI, Lucian- Dumitru COLDA, vol. 1, cu binecuvântarea Ținutpreasfințitului Părinte Irineu arhiepiscop al Alba Iuliei, Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2020, Stocholm Felicitas Publishing House, pp. 137-150.
291. TSAKALIDIS, Georgios, „*Religious education in Cyprus*”, translated by Peter Schreiner, în: Elza Kuyk, Roger Jensen, Davis Laankshear, Elizabeth Löh Manna, Peter Schreiner (Eds.), *Religious Education in Europe. Situation and current trends in schools*, IKO Publishing House, Norway, 2007, pp. 37-38.

292. UBANI, Martin, „*When teachers face religion in public education. Case examples from Finnish public education*”, în: *Journal Religious Education* (2018) 66, pp. 139-150.
293. UBANI, Martin; Krisi TIRRI, „*Religious education at schools in Finland*”, în: M. Rothgangel, M. Jäggle, G. Skeie (Eds.), *Religious education at schools in Europe. Part 3: Northern Europe*, Wien: Vienna University Press, 2014, pp. 99-121.
294. UBANI, Martin; Raili KERÄNEN-PANTSU, „*Evolving cultures of religious education: new perspectives on research, policies and practices*”, în: *Journal of Beliefs & Values*, 2018, 39:2, pp. 127-131.
295. URLIC, Ruh, , „*Europa și secularizarea: trăsăturile principale ale unu proces cu multe fațete*”, în: Radu CARP (Coord.), *Un suflet pentru Europa Dimensiunea religioasă a unu proiect politic. Lucrările seminarului de la Sibiu, 16-19 noiembrie 2004, organizat de Fundația Konrad Adenauer în colaborare cu Parohia Savropoleos și Academia Evanghelică din Sibiu*, Editura Anastasia, București 2005, p. 1.
296. VALK, Pille, „*Religious Education in Estonia*”, în: Robert Jackson, Siebren Miedema, Wolfram Weise, Jean Paul Willaime (Eds.), *Religion and education in Europe, Developments Context and Debates, vol 3*, Waxmann/Munster/NewYork/munchen/Berlin, 2007, pp. 159-181.
297. VICOVAN, Pr. Lect., Ioan, „*Idealul educativ creștin – scopuri și obiective în educația religioasă-morală*”, în: *Pastorație și Misiune în Biserica Ortodoxă Română*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2001 pp. 244-259.
298. VIKDAHL, Linda; Geir SEIKE, „*Possibilities and limitations of religion-related dialog in schools: Conclusion and discussion of the ReDi project*”, în: „*Religion & Education*”, 2019, pp. 115-129.
299. WATSON, Jacqueline, „*Educating for citizenship-the emerging relationship between religious education and citizenship education*”, în: *British Journal of Religious Education, Vol. 26, No. 3, September 2004*, pp. 259-271.
300. WEILER, Joseph H. H., „*A Christian Europe? Europe and Christianity: rules of commitment*”, în: *European View* (2007) 6, pp. 143-150.
301. WEIS, Wolfram, *The European Research Project ReDi: Religion and Dialogue in Modern Society An Overview*, in „*Religion & Education*”, 2019, 46:1, pp. 1-19;

302. WEISE, Wolfram, „*Reflection on the REDCo project*”, în: Robert JACKSON (Ed.), *Religion, Education, Dialogue and Conflict. Perspective on Religious Education Research*, Routledge 2 Park Square. Milton Park, Abingdon, Oxon, OX 14 4RN, 2012, pp. 10-24.
303. WEISE, Wolfram, „*The European Research on Project on Religion and Education „REDCO” An introduction*”, în: Robert JACKSON, Miedema SBIEREN, Wolfram WEISE, Jean - Paul WILLAIME, *Religion and education in Europe, Developments, Context and Debates*, Waxmann/Munster/New York/Munchen/Berlin, 2007, pp. 9-25.
304. WEISE, Wolfram, „*The European Research on Project on Religion and Education „REDCO” An introduction*”, în: Robert JACKSON, Miedema SBIEREN, Wolfram WEISE, Jean - Paul WILLAIME, *Religion and education in Europe, Developments, Context and Debates*, Waxmann/Munster/New York/Munchen/Berlin, 2007, 187-202.
305. WILLAIME, Jean-Paul, „*Different Models for Religion and Education in Europe*”, în: Robert JACKSON, Siebren MIEDEMA, Wolfram WEISSE, Jean-Paul WILLAIME (Eds.), *Religion and education in Europe, Developments, Contexts and Debates*, Waxmann Münster.New York, Münnchen/Berlin, 2007, pp. 57-66.
306. WRIGHT, Andrew, „*On the intrinsic value of religious education*”, în: British Journal of Religious Education, Vol. 27, No. 1, January 2005, pp. 25–28.
307. ZEMBYLAS, Michalinos; Loizos LOUKAIDIS; Marios ANTONIOU, „*The politicisation and securitisation of religious education in Greek–Cypriot schools*”, în: European Educational Research Journal, 2019, Vol. 18(1), pp. 69–84.
308. ZIEBERTZ, Hans Georg (Wuerzburg); Ulrich RIEGEL (Siegen), „*Teaching religion in a multlultural European society*”, în: Hans Georg ZIEBERTZ, Ulrich RIEGEL Eds., *How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries*, Editura LIT VERLAG, Berlin 2009, pp. 7-11.
309. ZURAWSKI, Andrei, „*Diversity of education sistem in the European Union*”, în: International Journal of Management and Economics, 20019, 55(3), pp. 1-20.

V. Surse Web

310. „*ABC-ul dreptului Uniunii Europene - Ediția decembrie 2016*”, <<https://op.europa.eu/webpub/com/abc-of-eu-law/ro/>>, 10 ianuarie 2020.

311. „*Act No. XXIV of 1988. An act enacted by the Parliament of Malta. An act to consolidate and reform the law relating to Education in Malta, art. 2*”, <<https://legislation.mt/eli/act/1988/24/eng/pdf>, p. 276>, 16 august 2019.
312. „*Agreement between the Holy See and Republic of Latvia, Part II. The Catholic Church and Institutions of Education*”, <https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2000/documents/rc_seg-st_20001108_santa-sede-lettonia_en.html>, 25 august 2020.
313. „*CCPR General Comment 22, para 6*”, <<https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/general%20comment%2022.pdf>>, 2 iulie 2020.
314. „*Enciclopedia- Religia în Bulgaria*”, <https://wikicro.icu/wiki/religion_in_bulgaria>, 11 ianuarie 2022.
315. „*General Comment No. 22: The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18) : . 30/07/93, CCPR General Comment 22, para 6*”, <<https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/general%20comment%2022.pdf>>, 23 februarie 2019.
316. „*Învățarea pe tot parcursul vieții - competențe cheie*”, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac11090>>, 14 februarie 2021.
317. „*L'éducation religieuse en Bulgarie*”, <<https://eurel.info/spip.php?rubrique793>>, 13 noiembrie 2020.
318. „*Malte et son héritage catholique*”, <<https://airmalta.com/fr/le-meilleur-de-malte/culture/malte-et-son-heritage-catholique>>, 2 decembrie 2021.
319. „*Maltese culture*”, <<https://culturalatlas.sbs.com.au/maltese-culture/maltese-culture-religion>>, 30 noiembrie 2021.
320. „*Modes of regulation on catholic religious instruction and education in states schools*”, <https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19891116_s-sede-malta-educazione_it.html>, 16 august 2019.
321. „*REDCo, Religion in Education. A contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European countries? Final Activity Report*”, <https://cordis.europa.eu/docs/results/28/28384/123869721-6_en.pdf>, 25 ianuarie 2020.

- 322., „Religia în Estonia”, <https://thereaderwiki.com/ro/Religia_%C3%AEn_Estonia>, 5 aprilie 2021.
- 323., „Religii în Bulgaria. Listă de populații religioase din Bulgaria”, <<https://www.religion-facts.com/ro/153>>, 10 ianuarie 2022.
- 324., „Religion in Estonia,” <<https://discover-estonia.com/religion-in-estonia/>>, 6 aprilie 2021.
- 325., „Religious beliefs in Estonia”, < <https://www.worldatlas.com/articles/religious-beliefs-in-estonia.html>>, 10 aprilie 202.
- 326., „Religious Education in Eesti: Estonia”, < <https://eftre.weebly.com/eesti-estonia.html>>, 15 aprilie 2021.
- 327., „Religious Education in Eesti: Estonia”, <<https://eftre.weebly.com/eesti-estonia.html>>, 20 septembrie 2020.
- 328., „Religious Education in Estonia”, <<http://usundiopetus.weebly.com/eng.html>>, 20 septembrie 2020.
- 329., „REPERE PENTRU PROIECTAREA, ACTUALIZAREA ȘI EVALUAREA CURRICULUMULUI NAȚIONAL DOCUMENT DE POLITICI EDUCAȚIONALE”, <https://www.edu.ro/sites/default/files/DPC_31.10.19_consultare.pdf>, 25 noiembrie 2019.
- 330., „Tratate în vigoare”, <<https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html>>, 10 ianuarie 2021.
- 331., „Withdrawing from religious education at school”, <<https://fra.europa.eu/en/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements-concerning-rights-child-eu/withdrawing-religious-education-school>>, 24 septembrie 2019.
332. †Daniel Patriarhul României, „Importanța cooperării dintre biserică și stat în context european”- Cuvântul rostit de Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul României, în deschiderea conferinței internaționale privind relațiile dintre Stat și denomiuniile religioase în Uniunea europeană, Palatul patriarhiei, șapte iunie 2019, în revista BOR, Nr.2, mai-august 2019, pp. 213-216, <<https://www.revistabor.ro/importanta-cooperarii-dintre-biserica-si-stat-n-context-european-importance-of-church-state-cooperation-in-the-european-context-daniel-patriarch-of-romania/>>, 26 septembrie 2019.

333. <https://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bfa3f84ab2b506fd71826e6da6.0001.02/DOC_2&format=PDF>, 26 septembrie 2019.
334. <<https://timothyplan.com/our-funds/home.php>>, 1 Decembrie 2021.
335. <https://www.maltatoday.com.mt/news/national/93913/quarter_of_maltese_students_resistant_to_multiculturalism_study_finds_#.Xg40tzNKjIU>, 16 august 2019.
336. AIKONEN, Lecturer Risto, „*Methods of religious education are developed as the European religious landscape is becoming increasingly diverse*,” Published 30.09.2021, < <https://www.uef.fi/en/article/methods-of-religious-education-are-developed-as-the-european-religious-landscape-is-becoming>>, 10 octombrie 2021.
337. BANACH, Michael W., „*Statemenet at the 658th Meeting of the OSCE Permanent Council, 1 November 2007*”, < <https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/28557.pdf>>, 14 iunie 2019.
338. BERGER P., „*The Changing Global Religious Landscape, Pew Research Center's Religion & Public Life Project, 5 aprilie 2017*”, <<https://www.pewforum.org/2017/04/05/the-changing-global-religious-landscape/>>, 21 noiembrie 2021.
339. BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ, „*Activitatea social filantropică*”, <https://social-filantropic.patriarhia.ro/>, 15 iunie 2022.
340. CALLEJA, Laura, „*Study finds one in four Maltese pupils are resistant to multiculturalism. Malta today*”, <https://www.maltatoday.com.mt/news/national/93913/quarter_of_maltese_students_resistant_to_multiculturalism_study_finds_#.Xg40tzNKjIU>, 16 august 2019.
341. CIPRIAN, Ioana, „*Cele mai religioase state din UE. România pe locul al doilea*,” Publicat: 26.09.2016, <<https://www.europafm.ro/cele-mai-religioase-state-din-ue-romania-pe-locul-al-doilea/>>, 3 decembrie 2021.
342. CONGREGATION FOR CATHOLIC EDUCATION, „*Circular letter to the Presidents of Bishops' conferences on religious education in schools (May 5, 2009)*”, <http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20090505_circ-insegn-relig_en.html>, 14 iunie 2019.

343. COUNCIL OF EUROPE, < <https://www.coe.int/ro/web/about-us/values>>, 20 ianuarie 2021;
344. EUROPEAN COMMISSION: „*Religion in Education. A contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European Countries*”, <<https://cordis.europa.eu/project/id/28384>>, 10 februarie 2020.
345. EUROPEAN PARLIAMENT 2013, „*European Parliament Resolution 1928*,” April 28, 2013, <<http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=19695&Language=EN>>, 20 ianuarie 2021.
346. *Finnish church aims to be down-to-earth*, <<https://finland.fi/life-society/finnish-church-aims-to-be-down-to-earth/>>, 1 octombrie 2018;
347. *Jurnalul Oficial*, C 326, Anul 55, 26 octombrie 2012, < <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=OJ:C:2012:326:TOC>>, 1 mai 2022.
348. KAUPPIEN, Mr. Jorma, *Director Finnish National Board of Education*, <https://www.dge.mec.pt/sites/default/files/Noticias_Imagens/1_curriculum_in_finland.pdf>, 28 martie 2019.
349. KERN, Soeren, „*Muslim immigration transforms Finland*”, <<https://www.gatestoneinstitute.org/2075/finland-muslim-immigration>>, 2 octombrie 2018.
350. KURM, Kairy, „*Religious education may return to Estonian schools*”, <<https://www.baltictimes.com/news/articles/14273/>>, 11 aprilie 2021.
351. *Official Journal*, C 340, Vol.340, 10 noiembrie 1997, < <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1997:340:TOC>>, 31 aprilie 2022.
352. OSCE, *Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions...*, <<https://www.osce.org/odihr/29154>>, 10 iunie 2019.
353. P. BERGER, „*The Changing Global Religious Landscape, Pew Research Center's Religion & Public Life Project*”, 5 aprilie 2017, <<https://www.pewforum.org/2017/04/05/the-changing-global-religious-landscape/>>, 21 noiembrie 2021.
354. PARLIAMENTARY ASSEMBLY, < <https://pace.coe.int/en/pages/representation>>, 20 ianuarie 2021.

355. PARLIAMENTARY ASSEMBLY, <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17373>>, 20 februarie 2020.
356. RINGVEE, Ringo, „*Is Estonia really the least religious country in the world?*”, <<https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2011/sep/16/estonia-least-religious-country-world>>, 9 aprilie 2021.
357. SPARKS, Chris, „*Convingeri religioase în Bulgaria*”, <<https://ro.ripleybelieves.com/religious-beliefs-in-bulgaria-5731>>, 10 ianuarie 2022.
358. UBANI, Martin, „*Young, Gifted and Spiritual: The Case of Finnish Sixth-grade Pupils*”. Research report 278. Department of Applied Sciences of Education. University of Helsinki, Academic dissertation to be publicly discussed, by due permission of the Faculty of Behavioural Sciences at the University of Helsinki, in Auditorium XII, Main Building, Fabianinkatu 33, on February 17, 2007, p. 17, <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/20053/younggif.pdf?sequence=2>>, 26 martie, 2019.
359. UNIUNEA EUROPEANĂ, „*Profilul pe țară*”, <https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles_ro>, 26 septembrie 2020.
360. WAIN, Kenneth, „*Teaching ethics in our schools. Malta Independent*”, <<http://www.independent.com.mt/articles/2016-06-05/newspaper-opinions/Teaching-Ethics-in-our-schools-6736158895>>, 16 august 2019.
361. WEISSE, Wolfram, „*What was the REDCo project and what were its findings?*”, <<https://www.reonline.org.uk/research/what-was-the-redco-project-and-what-were-its-findings/>>, 20 iunie 2019.

